

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР
Видання Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка.
Ч. 26.

ВЯЧЕСЛАВ БУДЗИНОВСЬКИЙ.

З ЖИВОГО МЕДВЕДЯ.

Песа в трьох діях.

ЛЬВІВ.
ДРУКАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.
1926.

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

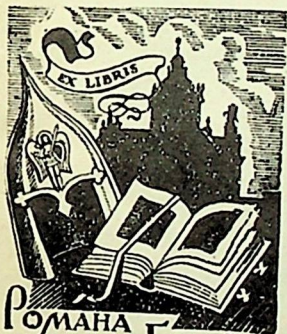
Видання Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Ч. 26.

ВЯЧЕСЛАВ БУДЗИНОВСЬКИЙ.

З ЖИВОГО МЕДВЕДЯ.

Песа в трьох діях.

РОМАНА
ГЕНИКА
БЕРЕЗОВСЬКОГО

Л Ї В І В.

ДРУКАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

1926.

ОСОБИ:

Стефан Харевич, шляхтич і дідич.

Іван Харевич, його небіж.

Оришка, його покоївка.

Пишківський, шляхтич.

Сивульський, шляхтич.

Ярема, кушнір, міщанин.

Лесь Клепа, садівник першого.

Циган, коваль.

Гайдуки.

Діється в другій половині XVIII ст. під Галичем.

ДІЯ І.

Столова світлиця. На середині великий стіл. Попід стіни креденс (або полиці з посудиною), канапа, крісла, стільчики, скриня. Одно вікно відчинене.

ЯВА 1.

Лесь Клепа, Оришка, циган.

Лесь Клепа (старенький селянин. Лисий, з ривками білого волосся, з білою бородою. Входить підтираючися палицею, в другій руці цвіти. До себе). Оришки ще нема. (Сідає на кріслі біля дверей).

Перший голос (за відчиненим вікном). Лесю, ти не знаєш де Оришка?

Лесь Клепа (кладає долоню за ухо і нахилиється в сторону вікна, наслухуючи). То циган. Наш коваль.

Другий голос (за вікном). А тобі, цигане, нащо Оришка?

Перший голос. Чи й ти, Грицю, не до покоївки?

Другий голос. А ти, цигане, що хочеш вициганити?

Перший голос. А ти, хитрий хлопе, що хочеш вихитрити?

Другий голос. Дурничку. Малу дурничку. Я вже в пекарни питає за Оришкою. Сказали мені, що буде в столовій, бо має там роботу.

Перший голос. А безпечно зайти? Пана нема там?

Другий голос. Пан пішов на гумно. Я сам бачив. Як Оришка тут, то побалакати з нею можна крізь вікно.

Оришка (одягнена як багата сільська дівчина. Входить з обрусом в руці. До Клепи). Ви, Лесю, вже з цвітами?

Лесь Клепа. Та поки ще здужаю робити службу садівника, ніхто не скаже, що старий Клепа забуваєсся. Кажуть, що в пана будуть гості, отже я приніс, як звичайно, цвіти на стіл... Там за вікном якісь люде до тебе.

Циган (зазирає крізь вікно). Оришко!

Оришка (підходить до вікна). Ну? Що ти, цигане, скажеш?

Циган. Маю діло до пана.

Оришка. Пана знайдеш на гумні.

Циган. Я волів би з тобою побалакати.

Оришка (*сміється*). Має діло до пана, а балакати хоче зі мною!

Другий голос. І я маю діло до пана.

Оришка. То чоґож ви оба стоїте тут? Коли кажу вам, що пан на гумні, то йдіть туди.

Другий голос. Бо й я волів би побалакати з тобою. Пана трохи боюся.

Циган. Оришко!

Другий голос. Оришко! Діло таке...

Циган. Ти, Грицію, скажеш своє, аж я відйду.

Другий голос. Чому я маю бути на кінци? Я панський хлоп, а ти циган і заволока. Ти йди на кінець.

Циган. Але як я зачну балакати, то й скінчу. Скінчу своє скоро і ти зараз скажеш своє. Якби ти зачав перший, то яб не діждався черги.

Оришка. А то чому?

Циган. Або не знаєте, що як хлоп прийде з якою просьбою, то ніколи не годен скінчити? Гадає, що чим більше натеревенить, чим частійше повторить раз вже сказане, то певнійший буде успіх.

Лесь Клєпа. Хі-хі-хі. Таки так.

Оришка (*до цигана*). Отже ти з чим до пана?

Циган. Вокомон сказав мені, що панови за мало та панщина, яку я роблю за право мати кузню в сім селі. Каже, що окрім всякої ковальської роботи для двора, я буду мусіти робити ще по два дні в тижни таку панщину, яку роблять хлопи. Чи се правда?

Оришка. Того не скажу, чи пан хоче накласти на тебе таку панщину, бо пан зі мною про се не балакав. Але вдарся в груди і скажи сам, чи ти дуже перепрацьовуєшся тою ковальською панщиною? Чиншу за кузню не платиш, ковальської роботи також багато не даєш.

Циган. Бо нема. Десь колись кажуть підкувати коні, десь колись полатати щось при возі. Нехай кличуть до роботи, то зроблю. Але тільки роботу циганську, не хлопську. Я на поли, ні в лісі не буду робити. Покину кузню і піду в світ за очи, а не буду!

Оришка. Я гадаю, що економ так зажартував собі.

Циган. І як так гадаю. Але я маю ще одно діло.

Оришка. До мене?

Циган. Ні. Також до пана. Я не приходив би з сим, якби я не знав, що кождий пан держить з паном. Мені той найблизший сусід твого пана, той Пишківський, що приїздить до тебе...

Оришка (*перевивав підскочивши*). До мене?! Що ти плетеш?!

Циган. А до кожд, як не до тебе? Чейже не до старого Клепи.

Оришка. Та до мого пана, не до двірської дівки.

Циган. Ая, ая! До твого пана. Він твого пана в ложці води втопив би, бо твій пан не тисне хлопів так як він. Він каже, що то дуже лихий примір для хлопів цілої околиці, та що сусідство такого пана як твій, для всіх дідичів дуже небезпечне. Він твого пана не любить. Якби не ти тут, то він сюди ніколи не зазирає би.

Лесь Клепа (*сміється. До себе*). Таки так.

Оришка (*Сердито*). Коли ти так, то йди з своїм ділом до самого пана. (*Відвертається*).

Циган. Оришко, не сердься. Чи я кажу, що ти його тягнеш до себе? Чи я кажу, що ти з ним що маєш?

Оришка. Але може думаєш так.

Циган. Хіба ти сама знаєш, що я про тебе думаю. На жаль, я тільки циган, ти любимець твого пана.

Оришка. Отже кажи, що маєш казати, бо й Гриць має якесь діло, я маю роботу.

Циган. Той Пишківський мені в печінках. Він все дає мені якусь роботу і не платить. Отже я хотів спитати твого пана, чи я й панови Пишківському маю робити панщину. Як твій пан скаже, що ні, то я вже буду знати, як прийняти Пишківського, коли до мене ще раз прийде і скаже підкувати свого коня, або що... Спитаєш пана?

Оришка. Спитаю. Вже всьо?

Циган. Всьо. Смерком прийду по відповідь. Бувай здорова!

У вікні показується хлопська голова.

Оришка. А ти, Грицю, що скажеш?

Гриць. Та я хочу просити пана, щоби в однім тижни відпустив панщину мені і синові, бо хочу їхати по сіль.

Оришка. Як пан тобі відпустить, то й інші зголосяться і пан буде мусити дарувати один тиждень панщини цілому селу.

Гриць. Не треба! Соли привезу тільки, що стане цілому селу. Можуть купити у мене.

Оришка (*сміється*). Ти хотів би і тиждень мати, ще й від других заробити. Скажу панови. Але чи вволить твою волю, не знаю.

Гриць. Як ти, Оришко, попросиш, то всьо буде добре. Коли ще жила твоя мама, царство їй небесне, то ми всі йшли до неї, щоби за нас просила. Як вона попросила, то пан все зробив.

Тепер ти наш ангел. Нам всі села навкруги завидують такої покоївки.

Оришка. Я тут покоївка і моє слово ні при чім. То наш пан не такий, як інші. Як наш пан, не дай Боже, вмре і прийде інший, то та покоївка вже вам не допоможе... Ні вам, ні *(зітхає)* собі.

Лесь Клепа *(до себе)*. Таки так.

Гриць. Не дай Боже, щоби до того прийшло! Отже буду мати вільний тиждень?

Оришка *(в сміх)*. А відкиж я се можу знати? Я ще не просила. Я пана ще не бачила.

Гриць. Але чи будеш просити? Бо як попросиш, то буде так, як попросиш... Я тобі за те, Оришко, принесу одомашнені куропатви. Висиділа моя квока в купі з курятами. Ходять як курки по подвірю.

Оришка. Бувайте здорові! *(Застелює обрусом стіл. Бере від Клепи цвіти, вкладає у флякон і ставить на столі)*.

Лесь Клепа. Які то гості будуть?

Оришка. Небіж пана.

Леся Клепа. Той гольтіпака? Той розтратник, що змарнував свій маєток і все приїздить висмоктувати нашого пана?

Оришка. Мабуть знову приїде до стрійка по гроші.

Лесь Клепа. Ще хто приїде?

Оришка. Не доїхав би!

Лесь Клепа. Чи не Пишківський?

Оришка. Та приїде.

Лесь Клепа. Ти воліла би, щоби приїхав...

Оришка. Хто такий?

Лесь Клепа. А той... Той... Ну, той молодий кушнір з Галича. Той Ярема, чи як його кличуть.

Оришка. Діду! *(грозить пальцем)*.

Лесь Клепа. Оришко! Я старий, але маю добре око. Не лиш Пишківський, але й той Ярема приїздить сюди не до пана. Ріжниця та, що Пишківський небажаний гість, а Ярема тужно вижиданий.

Оришка *(плакливо)*. Чого ви мене чепилися! Циган з одного боку скубе, ви з другого... Вижиданий! Ніхто не вижиданий. Ви знаєте, хто я. Знаєте, що я панська власність. Отже й знаєте, що я не можу нікого такого вижидати, бо з того ніщо мені не прийде. Я вже сказала се Яремі.

Лесь Клепа. Отже показалося, що я таки добре маю око. Ярема приїздить не по скірки до пана, а до тебе, по тебе. І я не помилився, кажучи, що він тужно вижиданий.

Оришка. От плетете, що вам слина на язик принесе.

Лесь Клепа. Плету, й не плету. Бо, приміром, він знає, що нині у нас ніяких скірок не дістане. Знає, що польовання ніякого не було і знає, що баранів тепер не ріжуть. Та проте він, як що пару днів тут, так і нині. Скажи, чого? Чого, приміром, нині?

Оришка (*здрігнувшись*). Він тут? Він, Ярема?

Лесь Клепа. Таж Ярема. Балакає з паном. Що він так багато має балакати, коли, присягну, що не до пана приїхав?

Оришка. Вже більше до нього не вийду!

Лесь Клепа. А то чому?

Оришка. Я вже вам сказала. Бо з того ніщо не буде. Не може бути. Я не маю власної волі, він не панський хлоп, а я робучий інвентар мого пана.

Лесь Клепа. А ти чому пана не просиш, щоби тебе дарував Яремі, або хоч би... продав?

Оришка. Та як можна таке?

Лесь Клепа. Просиш за другими і все випросиш, то чому би тобі не попросити і за себе?

Оришка. Я ще за ніким не просила, щоби пан дав йому волю.

Лесь Клепа. То зачни від себе... (*Наслухує*). Якись верхові надїхали. (*Встає*). Я вже йду.

ЯВА 2.

Пишківський, Іван Харевич, Оришка.

(Входять два шляхтичі при шаблях, більші мени трицятьлітні: Іван Харевич і Пишківський).

Пишківський (*до Оришки*). Твій пан дома?

Іван Харевич (*до Оришки*). Стрий дома?

Оришка. Дома, але на гумні. Іду сказати, що пани приїхали. (*Звертається до дверей, Пишківський заступає їй дорогу*).

Іван Харевич (*до Оришки*). Не треба, не трудися. Підемо до нього.

Пишківський (*до Ів. Харевича*). То йди хіба ти. Ти й так маєш до нього окреме діло. Я тут зажду на вас обох.

Іван Харевич. Іду. (*Виходить*).

Пишківський (*до Оришки*). Добре, що нема пана, і добре, що той пішов. Побалакаємо. (*Підступає до Оришки*).

Оришка (*неначе боїться його, скоро обходить стіл, стає по другим боці, так що стіл між ними*). Та що я маю з паном балакати?

Пишківський. Хочу тебе дещо спитати.

Оришка. То питайте, пане. Що буду знати, те й скажу.

Пишківський. Тобі не скучно тут, в такім дворі жити?

Оришка. Скучно? Та чого? Робота є. Відроблю мою панщину, Богу дякувати легку, — і добре мені.

Пишківський. Але тут так пусто й глухо.

Оришка. Є челядь, з села приходять люде. Не скажу, щоби було пусто або глухо.

Пишківський. Але люде з села, не для тебе товариство. Ти вихована по панськи. А тут, в самім дворі, таки пусто. Твій пан без родини. Не має ні жінки, ні дітей. Він сам старий, за старий на твого батька. Якуж ти можеш мати користь з нього?

Оришка. Користь маю таку, що моя панщина не така тяжка, як інших дівок в селі. І живу тут в ліпшім гаразді, як інші.

Пишківський. Ти неначеб не розуміла мене. Я думаю, що ти з нього самого... не можеш мати ніякої користи. Він вже старий.

Оришка. Яке мені діло до того, що мій пан старий? То хіба тільки для нього не добре.

Пишківський. І для тебе.

Оришка. Для мене ліпше, бо не піде поговорі. Якби він був молодий, то я не моглаб жити в дворі.

Пишківський. Так говориш, бо ти до недавна ще була дитина і не думала про те, що буде з тобою. За хлопа мабуть не вийдеш, бо хоч ти з хлопів, то твоє виховання панське. Шляхтич тебе не возьме, бо ти хлопка.

Оришка *(зітхаючи, сумно)*. То лишуся старою дівкою.

Пишківський. Старою дівкою, не покушавши любови? Незадовго зачнеш инакше думати, бо ти вже не дитина. *(Обходить стіл, підступаючи до Оришки)*.

Оришка *(обходить стіл, відступаючи від Пишківського. Станула, аж він станув. Стіл далі між ними)*. Годі!

Пишківський. А як твій пан вмере, то подумай, що тебе жде, коли тут осяде його небіж! Той, що тут був перед хвилию. Маєток перейде на нього, бо таке завіщання батька твого пана. Ти гадаєш, що той небіж задержить тебе тільки для себе? Він схоче вигодити своїм гостям, як вони зідуться до нього на польовання, або на піятику.

Оришка *(зітхає)*.

Пишківський. Для тебе тільки один ратунок... Дістати такого пана, котрий тебе любить і котрий тебе держав би виключно для себе.

Оришка *(сердито)*. Я вже маю пана. *(Підступає до дверей)*.

Пишківський (*заступає дорогу, вона вертає на своє місце по другім боці стола*). Не тікай! Вислухай до кінця. Я маю два фільварки. В однім газдує моя жінка, котрої я не люблю, бо її мені накинули батьки для маєтку. В другім фільварку не маю газдині. Якби я тебе дістав, то зробив би газдинею в тім другім фільварку. Ти жилаб там як пані. Без роботи, в аксамітах і атласах, в золоті і сріблї. Щоби не було поговору, я про людське око звінчав би тебе з яким старим немічником.

Оришка (*звертається до дверей*). Пане, пустіть мене! Залишіть сю пусту балачку. Я маю пана. Проти його волі не можу відійти відси.

Пишківський (*пускається до неї*). Оришко! Я тебе мушу дістати. Я тебе куплю!

Оришка жде, аж Пишківський перейшов на її бік стола. Нагло вона стрибнула попід стіл до дверей і втікає.

Пишківський. Бестія ще ніколи не була така гарна, як в сій хвили. Мушу поцілувати її! (*Вибігає за Оришкою*).

ЯВА 3.

Іван Харевич і Стефан Харевич.

(Дверми з противної сторони входить старий шляхтич Стефан Харевич, за ним його небіж Іван Харевич.)

Іван Харевич (*до Ст. Харевича*). Нарешті той кушнір відчепився від стрійка і я можу зі стрійком розмовитися. То якийсь безличний нумер, той місух. Знає, що до вас приїхали гості, що з вами хоче балакати ваш рідний небіж, а він не відступається, вертить вам діру в череві. Гадає, що як не робить панщини, то йому вільно панібрататися зі шляхтою. Я дивуюся, що стрійко не відвернувся від нього і не лишив його!

Стефан Харевич. Я обговорював з ним дуже важне діло. То солідний ремісник. Я вже давно в зносінах з ним... А що ти скажеш?

Іван Харевич. Я, стрійку, як звичайно, просто з моста... не завиваючи в бавовну...

Стефан Харевич. Привіз гроші, чи приїхав по гроші?

Іван Харевич (*сміється на ціле горло*). Я, стрійкови привозити гроші?! В керницю воду лляти?

Стефан Харевич. Ти все гадаєш, що мій маєток невичерпана керниця золота. А я тобі скажу, що саме тепер я у великій скруті. Я надіявся, що ти звернеш мені бодай частину твого довгу.

Іван Харевич. В скруті? Стрийко в скруті? Стрийко не мають ні жінки, ні дітей? Інші такі мають бодай коханки, котрі богато коштують. У стрийка того нема! Всі кажуть, що стрийко сидить і спить на золоті.

Стефан Харевич. Бо не знають, які малі доходи дає мені моє село.

Іван Харевич. А хто винен? Стрийко розпускає людей. Данин майже цілком нема. Панщина мала, тай від тої люде викручуються. Треба ліпше потиснути, то й доходи будуть більші.

Стефан Харевич. Я не потискаю, бо до сеї пори, при моїм невибагливім життю, не треба було більше. Якби не те, що час до часу ти видушуєш з мене мої ошадности, то я при тих малих доходах мав би неабиякий покладний гріш.

Іван Харевич. Колиж бо, як не для себе, то бодай для своїх наслідників стрийко повинен виховати своїх хлопів так, як їх виховують інші пани. Стрийко не вічний. Як, не приведи Господи, вмруть, то що наслідник зробить з таким розпущеним народом? Хлопів тяжко буде наломити до більших данин, до більшої панщини.

Стефан Харевич. Ти даш собі раду.

Іван Харевич. Я, як ваш наслідник на тім мастку, вже не раз гадав побалакати з вами. Хотів просити вас, щоби вже ви взяли тих хлопів ліпше в руки. Але нині маю до вас важнійшу просьбу. Як не дістану від вас невеличкої сумки — все одно, талярів чи дукатів, то... хиба пущуся на розбій.

Стефан Харевич. Кількож тобі треба?

Іван Харевич (*зафрасований*). Так багато, що не маю смілости голосно вимовити.

Стефан Харевич. То скажи на ухо.

Іван Харевич (*нахиляється до Стефана Хар. і шепче, потому голосно*). Як не дістану, піду на розбій. Скаляю чесне імя Харевичів!

Стефан Харевич. Хлопче! Се грубо більше, як до купи все те, що ти доси вже взяв. Ти гадаєш, що я маю тільки? Що я годен роздобути тільки?

Іван Харевич. Перший ліпший жид вигодить вам такою сумою.

Стефан Харевич. Колиж бо довг треба віддати. Не так, як ти мені віддаєш. Жидови чи Вірменови треба справді віддати з грубим процентом, а не приходити до нього, як се ти робиш, все по нову позичку.

Іван Харевич. Як потиснете хлопів, то сплатите в однім році.

Стефан Харевич. Я буду мусіти тиснути хлопів... для себе самого. Бо... бо... я думаю... оженитися.

Іван Харевич (*підскажує і вилупивши очи, скрикує*). Стрийко?! Та на старість?

Стефан Харевич (*строго*). Ти, дурню, не цвіркай мені старістю! Ще старші женяться. І старших поблагословив Бог діточками.

Іван Харевич. Стрийко не жартують?

Стефан Харевич. Яке тобі, смаркачу, діло до того, жартую, чи ні?

Іван Харевич (*обиджений*). Я, стрийку, не смаркач. Мені двадцять і вісім років. (*До себе*) Треба спустити з тону, бо грошей не дасть. (*До стрийка*) Вибачайте, стрийку, але вість, що ви женитесь, видалась мені так дивною, вона впала на мене так несподівано, що я вийшов з рівноваги.

Стефан Харевич. Ти мабуть злякався, що як я оженюся, то ти й по моїй смерті не дістанеш мого села?

Іван Харевич. Стрийку! Так зле не думайте про мене. Я, правда, вітрогон, але на нічию смерть не полюю, ще й на рідного стрийка. Я на ваше село ніколи не числив і не числю, бо знаю, що не дістану його. Не дістану, хоч би ви ніколи не женилися.

Стефан Харевич. А то чому?

Іван Харевич. Чому? Бо як порівняю ваше умірковане і чесне життя з моїм гулящим, то не можу й подумати, щоби я, хоч грубо молодший, пережив вас. Мене вже тепер дихавиця душить. А ви, хоч трохи і припорошені сивиною, але як молодий дуб.

Стефан Харевич (*ходить по хаті, стає перед Іваном*). Коли ти так думаєш... гм... то... гм... То чи не з того твого переконання виходять твої атаки на мою касу?

Іван Харевич. Не розумію.

Стефан Харевич. То ясний рахунок. І признам тобі, дуже практичний. Ти мабуть міркуєш так: Села не дістану, бо жилавий старий пережив мене. Ліпше не ждати на його смерть, але ще за життя виссати з нього всю вартість села... грішми... А як Божа воля, то хто зна, чи до того ще й село колись не прийде... Чи я вгадав?

Іван Харевич (*глядиць здивований на стрийка. Розсміявся*). Стрийку! Ви в сій хвили самі піддаєте мені сю гадку.

Стефан Харевич (*ходить по хаті*). Я піддаю тобі ту гадку? Що лиш тепер наша розмова піддає її мені... Гм... Якби я мав гроші, то міг би тобі сплатити решту вартости села. Бо ти вже

вибрав, чи не більше як половину... Гм... Сідай, зараз верну.
(Пускається до дверей. До себе) Оришка мусить утвердити його
в тій думці, що я женюся. (Виходить).

ЯВА 4.

Оришка і Іван Харевич.

Оришка (входить зі срібним збанком. До Івана, кланяючися). Добрий день. (Ставить збанок на столі, іде до креденсу і сягає по чарки).

Іван Харевич. Оришко!

Оришка (відвертається до нього). Що прошу?

Іван Харевич. Ти все була гарна. Ще дитиною. Але нині ти така, що якби ти була „бене ната“, себто добре уроджена, то я впав би перед тобою, не на коліна, але на саме дерево.

Оришка (до себе). Вже й той зачинає! (До Івана, усміхаючись) На моє нещастя, а на ваше щастя, я недобре уроджена.

Іван Харевич. А чи ти знаєш, що той Пишківський дуріє за тобою?

Оришка. На моє подвійне щастя — я не добре уроджена, а він жонатий.

Іван Харевич. Бачу, ти ще дуже дурна. До щастя в любови не потрібне шляхоцтво, ні шлюб.

Оришка. Я хіба вже вмру такою дурною, як є. Не додумаюся до того, що таке те щастя в любови. (Відвертається до креденсу і витягає чарки).

Іван Харевич. Яка вона гарна! А може стрій вдурів і з нею жениться? В такім случаю я не втратив би стрійкового села, бо її діти не будуть шляхтичами і не можуть одідичити шляхоцького маєтку. (До Оришки) Оришко!

Оришка (обертається до нього). Що скажете?

Іван Харевич. Чи стрій жениться?

Оришка. Спитайте його самого.

Іван Харевич. Він вже сказав мені, що жениться, але я не йму віри. Того й питаю тебе.

Оришка. На моє лихо, мабуть жениться.

Іван Харевич. Чому на твоє лихо? Вже має яку на приміті?

Оришка. На моє лихо, бо моє, сказатиб, пановання в дворі скінчиться. В дворі запанує канчук вашої стрійни.

Іван Харевич. То ти вже знаєш, хто вона? Молода? Стара? Вдова, чи дівка? Шляхтянка?

Оришка. Та очевидно, що шляхтянка. Молода і здорова. І така, що любить панувати. Опанує й пана.

Іван Харевич. Чия донька?

Оришка. Того мені не вільно виявляти, бо пан ще трохи надумується. *(Ставить чарки на столі, сильно ними видзвонюючи).*

ЯВА 5.

Іван і Стефан Харевич.

Стефан Харевич *(входить з паперами в руці)*. Оришка тут? Лиши нас, Оришко, самих.

Оришка виходить.

Стефан Харевич *(кладає папери на столі. Іван Х. приступає до нього. Стефан Х. бере в руку один папір, показує Іванови Х.)*. Се твоя перша довжна грамота. Бачиш, кілько тут стоїть?

Іван Харевич. Та бачу. Пішло, як той камінь у воду. Нашо ви держите сю грамоту? Чейже не думаєте, що ті гроші колись побачите. Ви знаєте мене.

Стефан Харевич *(відкладає грамоту, бере другу і показує)*. А кілько тут... бачиш?

Іван Харевич. Та бачу.

Стефан Харевич *(показує третю)*. А тут?

Іван Харевич. Не показуйте мені всего того, бо з того ніщо не вийде. Ні вам, ні мені. Я волів би, щоби ви мені дали до підпису цілком свіжу грамоту.

Стефан Харевич. Я тільки на те показую тобі твої старі гріхи, щоби ти знав, кілько до тебе вже прилипло.

Іван Харевич. Та що вам з того?

Стефан Харевич. Ніхто ніколи не може знати, хто з чого буде ситий.

Іван Харевич. Ситий? Та з довжних грамот підписаних мною? Мною, Іваном Харевичем? Та ті грамоти хиба мишам на снідання.

Стефан Харевич. Ось тут *(показує записку)* списані всі твої позички. Диви, кілько!

Іван Харевич *(чіхається в потилицю)*. Справді цифра неабияка. Я й не знав, що то було так багато.

Стефан Харевич. Отже бачиш. А ти приходиш і жадаєш нараз ще раз тільки! Все те до купи більше, як вартість мого села.

Іван Харевич. Кажу вам, стрийку, що гроші є у жидів. Ви в жидів можете мати необмежений кредит. Як потиснете хлопів то скоро очиститеся з довгу.

Стефан Харевич *(витягає нову грамоту. Держить її в правій руці. Лівою бере за руку Івана і тягне його до канапи)*. Сідай. Побалакаємо на розум.

Іван Харевич. Нарешті!

Оба сідають.

Стефан Харевич. Щоби дати тобі гроші, мушу сам задовжитися.

Іван Харевич (*врадуваний*). Коханий стрийку! Буду вдячний до гробової дошки.

Стефан Харевич. Не кажи — гоп, аж перескочиш. Мушу задовжитися, бо гроші, яких не маю, потрібні й мені самому. Я вже сказав тобі, що женюся.

Іван Харевич (*вдаряється по колінах. Розчарований*). Маєш бабо редути! Я гадав, що хочете задовжитися для мене.

Стефан Харевич. Також я гадав звернутися до тебе з просьбою, щоби ти звернув мені бодай половину того, що взяв.

Іван Харевич (*здивований вглянув очі в стрийка*). Чи ви, стрийку, даючи мені гроші, справді думали, що се позичка, та що я її віддам?

Стефан Харевич. Тиж підписував довжні грамоти. Се щось значить. Ще більшу вагу має шляхоцьке слово.

Іван Харевич (*береться за черево і регочеть*). Шляхоцьке слово! Шляхоцьке слово в грошевих справах! Ха-ха-ха! Перший раз чую, щоби в грошевих справах хтось покладався на шляхоцьке слово. Ха-ха-ха! Та то вітер в полі!

Стефан Харевич. Я був такий дурний, що покладався. Я, будь що будь, рахував на ті гроші... на случай, колиб мені прийшла думка оженитися. Така думка прийшла, і я ті гроші мушу дістати.

Іван Харевич. Та від кого?

Стефан Харевич. Від тебе.

Іван Харевич (*до себе*). Старий збожеволів. (*До стрийка*) Та яким способом?

Стефан Харевич. Затягнеш довг такий, щоби ти міг і мені звернути, що завинив і щоби тобі лишилася така сума, по яку ти нині до мене приїхав.

Іван Харевич. Стрийку, не жартуйте! Ви добре знаєте, що я нігде не маю кредиту ні на зломаного шельюга. Якби я мав кредит, то не підскубував би вас.

Стефан Харевич. Я знаю такого, що тобі позичить.

Іван Харевич (*схопившись*). Сюди його! Де той божевільний?

Стефан Харевич. Він далеко відси, але гроші можеш мати за годину, або й скорше.

Іван Харевич. Та яким чудом?

Стефан Харевич (*бере Івана за руку*). Сідай, розкажу тобі. (*Іван Хар. сідає*). Мені потрібні гроші і тобі потрібні. У мене є депозит мого приятеля Сивульського. Саме тільки, кілька треба нам обом.

Іван Харевич (*недовірливо*). Ви рушилиб депозит?

Стефан Харевич. Маю право ульокувати його на гіпотеку. Моє село не обдовжене. Я властитель, ти дідич — очевидно, як не оженюся і не лишу дітей. Чи тепер ясно тобі?

Іван Харевич. Та, як маєте право той депозит ульокувати на гіпотечі, то справа ясна. Якби тільки ви підписали довжну грамоту, то Сивульський не був би забезпечений ні за вашого життя, ні по вашій смерті. Як до вашого підпису прийде ще мій, то Сивульський буде мати право за довг забрати село.

Стефан Харевич. Отже бачиш. Як підпишеш тому мому приятелеви довжну грамоту на таку суму гроша, яку ти мені вже винен і яку нині тобі ще дам, то не лиш звернеш мені всі твої довги, але й лишиться тобі тільки, кілька сам потребуєш. Я підпишу, як дочасний пан села. Ти підпиши, як дідич, наколиб я вмер бездітний. Ну?

Іван Харевич. Підписую! Обома руками.

Стефан Харевич (*розвиває грамоту*). Отсе та грамота. Я написав її за той час, коли ти тут залицявся до Оришки.

Іван Харевич. Я до Оришки не залицявся. Мені тоді гроші були в голові, не дівка.

Стефан Харевич. Ну-ну! Я лиш так собі. Яке мені діло до того, до кого ти залицяєшся. Добре, що я відібю собі мої гроші. Буде небувалий случай, що ти дістанеш шкіру з живого медведя і се медведєви не пошкодить.

Іван Харевич. Та як?

Стефан Харевич. Ти повинен би дістати село аж по моїй смерті. Значить, ти дістав би кожух, як се звичайно буває аж по смерті медведя. Тепер дістанеш, правда, не село, але грошеву вартість села ще за мого життя.

Іван Харевич (*сміється*). Воно справді так, що ті гроші, то кожух з живого медведя. Не кождей медвідь такий добрий і такий розумний, як стрійко.

Стефан Харевич (*встає*). Ходи! Підпишеш грамоту і зараз дістанеш гроші.

Іван Харевич. Ще вам щось скажу, стрійку.

Стефан Харевич. Ну? Може нагадався инакше? Не підпишеш?

Іван Харевич. Хиба би дурний був не підписати! Але про що инше хочу розказати вам. Ви казали, що я залицяюся до

Оришки. Дівка, правда, варта гріха. Але я не смію робити сего хочби тому, щоби не розізлити мого приятеля Пишківського.

Стефан Харевич. Пишківського? А йому яке діло до Оришки?

Іван Харевич. Він дуріє за нею. Якби зміркував, що я до неї залицяюся, то хоч який він мій приятель, полонив би мені ноги. Він хоче взяти її до себе, на свою підбічницю.

Стефан Харевич. Вдурів?! Чейже він знає, що вона моя.

Іван Харевич. Гадає, що продасьте йому.

Стефан Харевич. Як підпишемо грамоту і ти вже дістанеш свої гроші, то віднайди його і забалакай. Не довго балакай з ним. Якої чверть години, аж я розмовлюся з Оришкою. Ходім!
(Виходять).

ЯВА 6.

Оришка і Стефан Харевич.

(Входить Оришка з цвітами. Вкладає їх у фляжон і ставить недалеко першого. Входить Стефан Харевич, сідає на канані).

Стефан Харевич. Оришко! Ходи сюди. Щось маю розпитати. *(Оришка підходить до нього).* Сідай тут біля мене. *(Оришка сідає).* Чи тебе, Оришко, *(бере її за руку),* не кортить відійти від мене.

Оришка *(гляди́ть на нього допитливо, здивуваними очима).* Я? Відійти? Та куди? В село? Робити панщину з іншими? Я в селі вже не маю ніяких родичів.

Стефан Харевич. Не в село. Не в моє... Не проти моєї волі. Сего тобі не закидаю. Але, якби я тобі дозволив?

Оришка *(трі́вожно).* Чи понаші́пував хто чого на мене?

Стефан Харевич. Ти, бачу, не вгадуєш, чому так питаю. Хиба ти ніколи не помітила, яким ласим оком Пишківський позирає на тебе? Я чув, що він хоче взяти молоденьку, гарну газдиню до свого другого хутора.

Оришка *(налякана).* Ніхто не боронить йому. Нехай бере.

Стефан Харевич. Я чув, що він хотів би тебе дістати від мене. Тобі він нічого не казав про се?

Оришка. Та казав. *(Хпає його за руку й цілує).* Вибачайте, що я зараз не переказала вам. Але ще не було коли. Він що лиш нині виїхав з тим.

Стефан Харевич. Щож він казав?

Оришка. Та казав, ось так, як то ви кажете. Обіщовав мені всякі вигоди, строї, найріжнійші цяцьки. Обіщовав усе те, на що спіймалась би кожда пуста дівка.

Стефан Харевич. Щож ти відповіла йому?

Оришка. Я не відповіла йому так, як сама думала, бо він шляхтич, пан, — а я ні. Отже я сказала так, як воно є. Сказала, що я не власновільна. Що я власність, робучий інвентар мого пана, себто ваш.

Стефан Харевич. А що ти зробила би, якби була власновільна? Або якби він схотів добре заплатити мені за тебе і я злякомився? Чи ти радо пішла би до нього?

Оришка. Пане! *(Паде навколійки, обіймає його ноги).* Не запропашуйте мене! Не на газдиню я йому потрібна. Ви все були мені неначе батько; будьте й тепер. Не дайте мене на ганьбу!

Стефан Харевич *(гладить дівчину по голові).* Не бійся, дитино! Не продам тебе і не відступлю... Хиба знайдеш гіднійший... Не знаєш такого?

Оришка *(здивована, кладе руку на серцю, зітхаючи глибоко).* Або... що?... Не скажу, щоби знала. Між парубками в селі?

Стефан Харевич. Не в селі! Тут нема такого... що був би добрий для тебе. Але я маю підзор на того з Галича... На того гольтіпаку... Того кушніря Ярему.

Оришка схилив голову і відвертає в бік.

Стефан Харевич. Він щось зачасто навідується до нас. Приїздить, хоч знає, що в ту днину ніякого товару для нього в мене нема. Деколи приїздить, хоч знає, що мене самого нема дома.

Оришка *(несміло).* Бо знає, що в тім ділі ви дали мені право заступати вас.

Стефан Харевич. Тож то. З того права вийшло таке, що він за мене взагалі вже не дбає. Хоч я дома, то він просто до тебе. Я сам бачу, що ти нераз втікаєш перед ним в сад, але він все й там знайде тебе, та змушує тебе занедбувати твої господарські обовязки. *(Суворо)* Сьому раз вже мусить бути кінець!

Оришка *(жалісно).* Вже ніколи не вийду до нього... Не буду балакати з ним.

Стефан Харевич. Я не так думав. Сьому раз вже мусить бути кінець... як не в сей, то в той бік. Розумієш? В сей, або в той бік!

Оришка *(жалісно).* Та розумію... Хоч не розумію тих боків.

Стефан Харевич. Скажи мені щирю правду. Чи ти не завернула собі ним голову? Чи не кортить тебе покинути мене і чкурнути до нього?

Оришка. Як я можу й подумати про таке? Яж знаю і він знає, що я ваша власність. На добавок ми обоє знаємо, що я вам обовязана до влячності за вашу доброту, за се, чим ви були не лиш мені, але й моїй мамі.

Стефан Харевич. А якби так він схотів викупити тебе і якби я згодився? *(Оришка затрусилася. Дивиться на Стефана Хар. великими очима)*. Ну! Ти зацікавилася?

Оришка *(цідить)*. Він... схотів би? Ви... згодились би?

Стефан Харевич. Він вже хоче. Сказав мені перед хвилиною. Правда, що довго крутив і вертів, заки ті слова вилізли йому з горла. Чи гадав, що я таки зараз вбю його, чи що? Я йому відповів ні се, ні те, бо ще не знав, чи ти схочеш змінити свого пана... Ну! Кажі! Чи маю добивати торгу? Він жеде на відповідь, я хочу знати, що сказати йому.

Оришка *(хлипає, хапає Стефана Хар. за руку і цілує)*. Ви все були мені неначе батько. Я знала, що ніколи не оскорбите і не позволите скривдити мене. Але такого... я не сподівалася. Ні на яві, ні у сні.

Стефан Харевич. Що такого? Щастя, чи нещастя? *(Оришка хлипає)*. Тільки без плачу. *(Встає)*. Ти знаєш, що сльози мені осоружні. *(Крадькома стирає з власного лиця сльозу)*. Ти сиди тут, я піду по того гольтіпаку... по того Ярему. *(Виходить)*.

ЯВА 7.

Оришка і Пишківський.

Оришка *(іде до зеркала, витирає сльози. Входить Пишківський. Оришка затрусилася. Пускається до дверей, з жахом)*. Біжу по пана.

Пишківський. Та чого по пана?

Оришка. Та сказати йому, що ви, пане, вже прийшли.

Пишківський *(заступає їй дорогу)*. Не треба, серце, не треба. Я нарештє до тебе. Хочу побалакати на розум. З твоїм паном побалакаю потому.

Оришка. Я тут не на те, щоби балакати з панамі, які приїдять до мого пана. Я ні пані, ні панна.

Пишківський. Правду кажеш, що ти не до балачки. Але, бачиш, я купую тебе, отже хочу знати, чи підступати в ціні, як твій пан буде дуже дорожитися. *(Прискакує до неї і обіймає)*. Хочу знати, які солодкі твої уста. *(Хоче цілувати, Оришка борониться)*. Не боронися, бо ти так, якби вже моя! *(Оришка відтрусє його, пхнувши обома долонями попід бороду. Він паде на землю, вона вибігає з комнати. Він встає)*. А ти шельмо! Дістанеш ти за те! Як тільки приведу до себе, заки покушаєш першої любові, дістанеш пять канчуків. Хочби я мав дати за тебе половину мого села, мушу дістати тебе!

ЯВА 8.

Пишківський і Стефан Харевич.

Стефан Харевич (*входить роззираючися*). Оришки нема тут?
Я казав їй, щоби дожидала мене.

Пишківський. Була, але будьто би засоромилася і втікла.

Стефан Харевич. Засоромилася? Будьто би? Та кого й чого?

Пишківський. Бо я їй сказав, чого я нині сюди приїхав.

Стефан Харевич. Ви, як звичайно, приїхали відвідати мене.

Того вона засоромилася?

Пишківський. Бо я їй сказав, що я приїхав по неї.

Стефан Харевич. По неї? По Оришку? Або Оришка ваша?

Пишківський. Ще не моя, але буде.

Стефан Харевич. Та яким чудом?

Пишківський. Таким чудом, що ви її продасьте мені.

Стефан Харевич. Оришка не телиця, щоби я її продавав.

Пишківський. Я сам знаю, що не телиця, бо вона ще гірше, як телиця. Вона ні шляхтянка, ні міщанка, ні жидівка... Вона хлопка. Ваша хлопка. Я добре заплачу.

Стефан Харевич. Я моїх хлопів не продаю, отже й Оришки не продам.

Пишківський. Ви ще не знаєте, що даю вам за неї. Дам чотири цілі хлопські родини. Хлопи як дуби, як медведі. Як вам замало, то дам ще раз тільки... або й більше.

Стефан Харевич. Оришки не дам і за всіх ваших хлопів.

Пишківський (*злісно*). А то чому, як вільно спитати? Міркую, що ви за старі для неї.

Стефан Харевич (*остро*). Не дам, бо вона не хоче... І... дівчину, котру я виховав як власну дитину, будь кому не дам... ще й на поневірку.

Пишківський (*стоячи плечима до дверей, кричить*). То я у вас... будь хто? будь хто? (*Вихапує з ніхви шаблю*).

ЯВА 9.

Ті самі і Ярема.

Стефан Харевич. Сховай, смаркачу, шаблю, бо стоїш перед газдою сеї хати, ще й безборонним! (*Двері відхиляються, на порозі за плечима Пишківського став Ярема*).

Пишківський. Тим певніше заплачу вам за зневагу гостя! (*Замахується шаблею. Стефан Харевич відскакує в бік. Ярема обіймає Пишківського і обертається з ним до дверей*).

Стефан Харевич (до Яреми). Позви, Яремо, службу, нехай його викинуть з двора!

Ярема. Я сам дам собі з ним раду. (Не випускаючи Пишківського з обіймів і пхаючи його перед себе, щезає з ним за дверми).

ЯВА 10.

Стефан Харевич і Ярема.

Стефан Харевич (до себе), Якби не той міщанський медвідь, то безличник був би зарубав мене.

Ярема (входить). Я при вході до двора поставив двох гайдуків і в вашім імені приказав їм не впускати сюди того пана. Чи добре так?

Стефан Харевич. Добре. (Витягає до Яреми руку). Дякую за прислугу. Тепер до нашого діла. Сідай! (Ярема сідає, Стефан Хар. ходить по кімнаті). Ти ще не покинув думки про Оришку?

Ярема. Не покинув і не покину.

Стефан Харевич. Я Оришки не продам.

Ярема. Я не бідний. Годен добре заплатити.

Стефан Харевич. Гроші мені непотрібні. Що мені треба, те маю. Зайвини не маю кому лишити. (Ярема закриває лице долонями і важко зітхає). Не стогни, бо того не люблю. Оришки не продам. Як ти напосівся взяти її, і як вона сама не противна, то про мене, бери її. (Ярема схоплюється і хапає за руку Стефана Хар. Стефан Хар. ховає руку за спину), Я того не люблю. Не люблю того! Ось ліпше йди до Оришки. Вона мабуть в саді. Перекажи їй мою волю і зараз вертай. Оришки не приводи, бо се, що маю сказати, скажу лиш тобі.

(Ярема з поспіхом вибігає. Стефан Харевич відчиняє скриню, витягає грамоти і кладе на столі. Ярема вертає веселий).

Стефан Харевич. Ну? Вона що?

Ярема (сміючися). Та вона вже давно... Вже давно хотіла просити вас, але не мала смілости.

Стефан Харевич (бере одну грамоту і сідає на канапі). Сідай біля мене. (Подає йому грамоту). Ти письменний. Прочитай.

Ярема (бере грамоту і вчитуючися, позирає то на грамоту, то на Стефана Хар.) Ви... ви... ви... Мати... мати Оришки...

Стефан Харевич. Мати Оришки була моєю шлюбною жінкою Оришка... моя дитина.

Ярема. Я того не знав.

Стефан Харевич. Бо й ніхто не знав і не знає. Тільки я, Орищина мама, піп і мій приятель Сивульський. Орищина мама, найгарнійша дівчина в селі була покоївкою у моїх батьків. Ми полюбилися. Але... мій тато був шляхтичем старої дати, вона була його хлопкою, його невільницею. Не могло бути бесіди про се, щоби мій батько дозволив мені одружитися з нею, бо діти з такого подружжя не могли би належати до шляхоцької братії і не могли би одідичити його маєтку.

Ярема. Якби я, будучи шляхтичем, полюбив хлопку, то я й на моє шляхоцтво плюнув би. Маючи здорові руки, я плюнув би і на батьківський маєток.

Стефан Харевич. Забуваєш, що як пан впресь, то проти волі пана його хлопка взагалі не може віддатися. Батько чув, що йому вже недовго на сім світі. Він потерпав, що я по його смерті увільню дівчину і оженюся з нею. Також потерпав, що я, не могучи передати маєтку дітям з такої жінки, продам його і пушуся на купця, або що. Отже він зробив таке завіщання, що поки я неоженений з шляхтянкою і не маю від неї дітей, поти я по його смерті тільки уживаю маєток. В такім случаю по моїй смерті маєток бере мій небіж Іван Харевич. Якби я оженився з нешляхтянкою, то він таки зараз обіймає маєток. Я за маєтком не жалував би, бо дорога на Дніпро, на Запороже кождому шляхтичеви отворена. Для мене козачий хліб був би несогірший. Але хочби я дівчину викрав і з нею втік, то чейже не міг би з нею бурлакувати і промишляти війною.

Ярема. Справді, ні в кут, ні в двері.

Стефан Харевич. Я побалакав з попом на розум і він потайно звінчав нас. Зараз потім батькови погіршилося і він умер. Я поховав його саме тої днини, коли вродилася Оришка. Хоч батько вмер, то я моєї тайни не виявляв, бо на небожа не лиш був би зараз перейшов маєток, але й моя жінка з дитиною. Я вже був би не мав права визволити її. Пару тижнів по народинах Оришки її мама вмерла.

Ярема. Не дїдавши законної волі?

Стефан Харевич. Я зле зробив, що зволикав. Я все думав, що поки я здоровий, то се непотрібне. Даючи тепер тобі Оришку, мушу її еліберувати — увільнити, щоби мій наслідник не мав права відоймити її від тебе.

Ярема. Тому я й хотів купити її від вас.

Стефан Харевич. Дістанеш даром. Але моєї відумерщини не дістанеш. Забере мій небіж.

Ярема. Нехай вдавиться нею! Я не по ваш маєток прийшов до вас. Прийшов по одну Оришку.

Стефан Харевич. Та бо ти вічно перебиваєш! Дай докінчити. Я може й на маєток вимудрюю щось. *(Встає; іде до стола, бере грамоту і сідає знову).* В сій грамоті мій небіж Іван Харевич признає, що він свій будучий маєток, який дістане по мені, заставив у мого приятеля Сивульського. То були мої гроші. Потому зрозумієш, чому треба було зробити, що те будьто би гроші Сивульського... На основі сеї грамоти, як Іван не зверне Сивульському довгу, Сивульський буде мати право взяти в посідання мій маєток зараз по моїй смерті. Ти знаєш Сивульського?

Ярема. Буваю у нього.

Стефан Харевич *(іде до стола, бере третю грамоту і знову сідає).* Отсею грамотою даровую Орищі волю.

Ярема. Добре було би вписати її в гродські книги.

Стефан Харевич. Впишу. Насамперед треба вписати довжну грамоту небожа. Вже всьо знаєш, що тобі треба знати. Сідай на коня і просто відси гони з тою грамотою до Сивульського. Проти його, щоби він зараз, не гаючися, поїхав до Галича і вписав її в гроді. Можеш сказати йому, що береш Оришку.

Ярема. А що буде з тою другою грамотою?

Стефан Харевич. З тою про Оришку? З нею сам поїду до гроду і впишу. Але аж завтра, коли тамта вже буде вписана. Тоді й виявлю, що Орищина мама була моею жінкою.

Ярема. Тоді ваш небіж забере ваш маєток. Але то пусте! Возьму вас до себе.

Стефан Харевич. Іван забере маєток? Забере Сивульський і будьто би відпродасть мені.

Ярема. А як Іван зверне Сивульському гроші?

Стефан Харевич. Відки возьме? А як вкраде і сплатить довг, то Сивульський дасть ті гроші мені. Тоді куплю инший маєток.

Ярема. Чи Оришка знає про все те, що ви мені казали?

Стефан Харевич. Нічого не знає. Почує, аж в гроді будуть вписані обі грамоти. Сідай на коня і гони до Сивульського! Завтра я поїду до гроду.

Заслона спадає.

ДІЯ II.

Сад. На середині хатчина з двома вікнами. По середині між ними двері. Під хатою лавка і стільчик. З одного боку хати куці.

ЯВА 1.

Лесь Клепа і Іван Харевич.

Клепа *(лежить на лавці горілиць. Схоплюється і наслухує. До себе).*

Хтось іде.

Іван Харевич *(надходить від лівої сторони, до себе).* Старий гроші дав... То добре. Та не добре, що вдурів і жениться. Якби не оженився, то зараз по його смерті я взяв би двір в посіданне. Сивульський мусів би правуватися зі мною. В Польши такий процес міг би тягнутися аж до моєї смерті... А може старий жартував? *(Побачивши Клепу).* А може той Клепа знає що?

Клепа *(встав і кланяється).* Слава Йсу Христу.

Іван Харевич. То ти, старий, дістанеш нову газдиню!?

Клепа. Яку газдиню? Газдиня вже є. Газдує Оришка.

Іван Харевич. Кажуть, що твій пан жениться.

Клепа. Жениться? Перший раз чую. Може й жениться. Пани про таке зі своїми підданими не балакають.

Іван Харевич. Ти не помітив ніяких змін в дворі? Таких, які вказували би, що може хто новий загостить до двора на постійне? Нова газдиня?

Клепа. Не помітив нічого.

Іван Харевич. Тож від тепер добре призирайся і наслухуй. Як помітиш що такого, то перекажи мені. Не пожалуєш.

ЯВА 2.

Ті самі і Пишківський.

Пишківський *(надходить від правої сторони. Клепа йде до хати).* Ну? Як пішло зі стрийком? Дав гроші?

Іван Харевич *(до себе).* Ага! Ти схотів би, щоби я віддав тобі мій довг. Нема дурних! *(До Пишківського)* Та де там! Старий скупердя твердий на гроші. Бреше, що не має. А я ще ніколи не був у такій скруті, як нині. Нині я продав би чортові душу.

Пишківський. Як не будеш дурний, то гроші будеш мати. Ще й нині.

Іван Харевич. Як хто буде такий дурний, що дасть мені, то я не буду такий дурний, щоби не взяти. Тільки я цікавий, де ти знайдеш такого дурного, що дав би гроші на пропаще.

Пишківський. Такий дурний стоїть перед тобою.

Іван Харевич. Ти? Ти, як не возьмеш, то безпечно не даш. Чи не напирася ти на мене від вчора, щоби я віддав тобі бодай мій останній довг? Раптом кажеш, що ще додаш.

Пишківський. Додам, але на позичку. Хочу від тебе купити щось.

Іван Харевич. Від мене купити? Я маю тільки коня з дрантивою кульбакою і те, що на мені.

Пишківський. Ти ще щось маєш. Продай мені.

Іван Харевич. Я цікавий, що таке маю, окрім коня і кульбаки?

Пишківський. Продай мені шкіру з живого медведя. Добре заплачу.

Іван Харевич *(до себе)*. Чи старий сказав йому, що дав мені гроші? *(До Пишківського)* Не розумію. Шкіру з медведя, ще й живого? Деж той медвідь?

Пишківський. Медвідь, твій стрийко. Його шкіра, то його маєток.

Іван Харевич. Його маєток ще не мій.

Пишківський. Але буде твій по його смерті. Тому я й кажу, що для тебе його маєток тепер, то шкіра з живого медведя.

Іван Харевич. До смерті стрийка ще дуже далеко. Він ані руш не думає вмирати. Не хоче розстатися зі своїм кожухом. Ще й мене готов пережити.

Пишківський. Тим меншу вартість має той маєток для тебе. Тим дешевше, міркую, продаш мені ту шкіру.

Іван Харевич. А як вдуріє і на злість тобі й мені оженився і буде мати діти?

Пишківський. Коли доси не оженився, то вже не оженився... А впрочім, яке тобі діло до того? Ти свої гроші сядь чи так дістанеш від мене без обов'язку звороту. Як оженився, то се буде не твоя, а моя втрата. Я ризикую.

Іван Харевич *(до себе)*. Отже він ще не знає, що стрийко жениться. Треба користати і кувати залізо, поки горяче. *(До Пишківського)* Правду кажучи, мені миліший гріш в руці, як медвежий кожух... Ще й з такого медведя, що ні руш не хоче розпращатися з сим світом і зі своїм кожухом. Але, як се зробити?

Пишківський. Діло цілком просте. Я вже всьо передумав. Просто відси поїдемо оба до мене. Думаю, що довго торгуватися не будемо. Спишемо грамоту, в котрій ти мені продаєш твою спадщину по Стефані Харевичеви і сквітуєш мене з половини ціни купна, котру дам тобі зараз. Другу половину зобов'язуюся виплатити зараз по смерті твого стрийка, обіймаючи його маєток в моє посіданне.

Іван Харевич. Згода! *(До себе)* Нині мені манна сиплєся з неба.

Пишківський. Отже їдьмо до мене. Спишемо грамоту і зараз дістанеш гроші. Завтра поїду до Галича і твою грамоту впишу в гроді. В тій же хвилині, коли старий витягне ноги, його маєток був твоїм і став моїм... *(до себе)* ...і Оришка.

Заслона спадає.

ЯВА 3.

Клепа і Оришка.

Заслона підноситься.

(Сцена та сама, на лавці під жатою сидить Клепа).

Клепа *(шепотом)*. Отче наш, іже єси... *(Надходить Оришка)*. Ти, Оришко, нині якась дуже весела. Твої очи сміються...

Оришка. Бо мені весело. Так весело, як ще ніколи.

Клепа. Бо й є чого.

Оришка. Або ти, Лєсю, знаєш?

Клепа. У мене добрі очи... Відходиш від нас? Бере тебе Ярема? Пан пускає тебе?

Оришка. Не лиш пускає, але й волю дає. Він того й поїхав нині до Галича. Впише в гроді визвольну грамоту. Вже повинен бути назад, бо поїхав досвіта.

Клепа. Мабуть в місті зійшовся з панамі. Пани, як в місті зійдуться, то не так скоро пускають один одного.

Оришка. Відав. *(Іде далі і відходить)*.

ЯВА 4.

Клепа і циган.

Циган *(надходить, роззирається, скрадаючись підходить до Клепи)*. Ти сам тут? Нема нікого?

Клепа. Сам. Була Оришка, але пішла далі в сад.

Циган. Бо я маю тобі сказати щось... Щось страшне. *(Роззирається)*. Я боюся, щоби на мене не впав підзор.

Клепа *(стрівожений)*. Ну! Та кажи!

Циган. Твій пан вбитий. (*Роззирається*). Лежить в лісі, на дорозі до Галича. (*Роззирається*). Тут ніхто нас не підслухає?

Клепа (*схопившись*). Вбитий?! Ти бачив його? Чи лиш хто сказав тобі?

Циган. Я бачив його. Так, як ось тепер тебе бачу. (*Роззирається*). Я бачив, як се сталося... Не підслухає ніхто? Боюся розказувати.

Клепа (*сідас*). Нікого нема. Ні в хаті, ні, як ось бачиш, навкруги нас. Можеш балакати, ніхто не підслухає.

Циган. Я вертав з Галича. Пішки. Чую тупіт коня, відси на Галич. Я зійшов з дороги в кущі. Надіхав наш пан. Коли він зі мною зрівнявся, знову затупотіло. За ним гнав чвалом Пишківський. Наздівнав нашого пана, випалив з пістолі і наш пан звалився з коня на землю.

Клепа (*хапається за голову*). Сусе Христе!

Циган. Тсс! (*Роззирається*).

Клепа. То панська месть за зневагу. Вчора Ярема на приказ пана викинув Пишківського з двора. Тепер він пімстився.

Циган. То щось більше, як месть за зневагу. Коли наш пан впав, Пишківський скочив з коня і перетрусив одяг небіжчика. Знайшов якусь грамоту, прочитав, дуже втішився і зараз спалив.

Клепа. Бідна Оришка!

Циган. То Оришка любила нашого пана? Вона була його любовниця? Він був такий старий, вона така молода й гарна... Але правда! Він був її пан. Міг з нею робити, що сам хотів.

Клепа. Та де любовниця! Вона любила пана тільки так, як дитина любить рідного батька. Як дівчина, вона любить Ярему. Того кушніра з Галича. Вони вже мали побратися.

Циган. То чогож кажеш, що вона бідна?

Клепа. Бо з її кохання тепер мабуть нічого не буде. Питання, чи новий пан пустить її з села. Та грамота, котру Пишківський спалив, то мабуть визвольна грамота Оришки. Пан саме того й їхав до Галича, щоби ту грамоту вписати в гроді. Пропала грамота, то й Орищина воля пропала.

Циган (*вдаряється по колінах, присідаючи*). Аж тепер знаю, в чім діло! Хоч дещо таки неясне. Бо, спаливши грамоту, Пишківський балакав до себе так голосно, що я, сидячи в кущах, чув кожде слово. Він говорив звернений до небіжчика: „Я в саму пору переймив тебе. Якби не те, то я був би, застріливши тебе, дістав з тебе твій кожух, але без Оришки“.

Клепа. Справді тяжко доглупатися, що в тім є. Маєток має дістати Іван Харевич, не Пишківський... Шож далі було?

Циган. Потому Пишківський каже до себе: „Мені тепер вже нічого квапитися до гроду. Верну до Івана, заплачу решту, і скоро прийде вість про смерть старого, обійму маєток в посідання“.

Клепа. Що се значить? Може він купує відумерщину?

Циган. Мара його знає! Сів на коня і лишивши мерця на дорозі, почвалав назад. Я лісом, щоби на дорозі ніхто не бачив мене, та сюди, до тебе.

Клепа. Чому ти не пішов просто до небожа нашого пана сповістити його про се, що бачив і чув? Сказати, хто вбив його стрийка.

Циган. Лесю, Лесю! Гадаєш, що я такий дурний? Як я коли повисну, то за свої власні гріхи. За чужі гріхи, ще й панські, не думаю пхати в петлю мою шию.

Клепа. Та як?

Циган. Та так, що небіж небіжчика може не повірити мені. Впрочім в суді свідоцтво цигана не мало би ваги. Убийник обернув би всьо на мене і мене повісилиб. А ні, то Іван Харевич вбив би мене. Повісив би без ніякого суду, гадаючи, що то я вбив його стрийка.

Клепа. То бодай було взяти коня небіжчика і привести його сюди.

Циган. Щоби всі люде, котрі побачилиб мене з панським конем, сказали, що то я вбив пана? Того й я йшов не дорогою, а лісом сюди, щоби не було підзору на мене. І тільки тобі одному кажу про се, більше нікому. Але ти... ні пари з рота! Нехай пани самі правуються між собою. Ми не пхаймо пальців між двері.

Клепа. Всеж таки годиться сповістити Івана Харевича, та нашого попа, що пан лежить вбитий на дорозі.

Циган. Сповістять люде. Мабуть вже сповістили. Саме, як я відходив з моєї скритки в куцах, надїздили від Галича якісь люде. *(Наслухує).* Їдуть якісь верхові! Я щезаю. *(Втікає поза хату).*

ЯВА 5.

Клепа, Іван Харевич, Пишківський і два гайдуки.

(Надходять: Іван Харевич, Пишківський і два гайдуки. Клепа встав і кланяється панам).

Іван Харевич *(до Клепи).* Чи ти знаєш, що твій пан помер?

Клепа *(з жахом).* Помер?!

Іван Харевич. Помер, та не з власної волі. Знайшли його вбитого. В лісі.

Клепа. Вбитого? В лісі? Лежить там?

Іван Харевич. Його вже завезли до церкви.

Клепа. Та так. Пана до церкви. І поховують в склепі під церквою.

Іван Харевич. Його масток перейшов на мене. *(Клепа низько кланяється йому)*. Але я продав сему панови. *(Показує Пишківського)*. Тепер він твій пан. *(Клепа кланяється Пишківському до землі. Іван Хар. до Пишківського)* Не знаю, чи сей дідуган ще буде міг робити яку роботу. Дуже старий і немічний.

Пишківський. Я йому дам легеньку, хоч для мене дуже важну роботу. В день буде спати, в ночі також, та про те зробить мені велику вигоду.

Іван Харевич. Я йду до двора забрати деякі движимости, котрих ти не купив. *(Відходить)*.

Пишківський *(до Клепи)*. Оришка де? В дворі нема її.

Клепа *(показує)*. Пішла туди, садом. Мабуть вже вернула до двора тамтим боком.

Пишківський *(до одного гайдуга)*. Знайди її і приведи до двора. Як не хоче йти, приведи силою. Як вона в дворі, то пильнуй, щоби не втікла, або що не зробила собі!

Гайдук відходить.

Пишківський *(до Клепи)*. В тій хаті ти сидиш?

Клепа. Та я, пане.

Пишківський. Бачу два вікна по обох боках дверей. Є дві комнати?

Клепа *(показує руками)*. Се вікно праворуч, від світлиці. Се, від пекарні. Між ними сіни.

Пишківський *(до другого гайдуга)*. Іди до коваля і скажи, щоби зараз прийшов. Але зараз!

Гайдук відходить.

Пишківський *(до Клепи)*. Ти вдовець?

Клепа. Вдовець, пане.

Пишківський. Діти маєш?

Клепа. Не маю, пане. Було троє. Але всі троє й жінку взяло повітре.

Пишківський. Не скучно тобі жити самому?

Клепа. Не скучно, бо роботи є чимало. У мене вірний друг, старий рябко. Вірна і розумна собака. Як не маю з ким балакати, балакаю з ним.

Пишківський. Мені потрібний жонатий садівник.

Клепа. Годі! Вступлюся жонатому. Для мене тут вже не буде місця. В селі вже не маю нікого. Ні брата, ні сестри; ні вуйка, ні стрийка. Я сам, саміський, як не рахувати рябка. Але люде в селі добрі. Не дадуть загинути. Сяду під церкву й витягну руку.

Пишківський. Не викидаю тебе. Лишишся далі в мене... як доси, садівником... Але мені таки потрібний садівник жонатий.

Клепа. Возьмете ще одного?

Пишківський. Тут на двох садівників нема роботи. Один лиш дививсь би, як робить другий.

Клепа. Того вже не збагну. Як то може бути, щоби я тут лишився самотнім садівником, та щоби той садівник був жонатий?

Пишківський *(усміхається)*. Не збагнеш? Сеж таке просте... Чи не завелика ся хата на одну особу?

Клепа. Та завелика. Раньше хоч була жінка й діти, то хата не була за тісна.

Пишківський. То й тепер помістишся з жінкою... І з дітьми... як які будуть.

Клепа. Та я вже казав, пане, що померла.

Пишківський. Вмерла одна, може прийти друга... І прийде. Ти й так старий, немічний. Тобі потрібна поміч, підпора на старі літа. Хтож тобі буде ліпшою підпорою, як не власна, вірна дружина?

Клепа раптом підносить голову і глядить на Пишківського широко розплющеними очима і з широко роззявленим ротом.

Пишківський. Чого так дивишся на мене, як теля на нові ворота? Ти може дивуєшся, що дістав такого доброго пана? Що такому старому грибови дозволяє ще раз женитися?

Клепа. Жартуєте, пане. Я ваш підданий, ваша худобина... Але мій білий волос не на те, щоби над ним глумитися.

Пишківський. Не жартую.

Клепа. Жартуєте, пане, бо самі знаєте, що таке вже не для мене.

Пишківський. Говориш так, бо не знаєш, яку я кралю призначив для тебе. Завтра піп звінчає тебе з Оришкою.

Клепа *(усміхається)*. Хвилину, пане, я гадав, що ви справді хочете оженити мене, очевидно, з якоюсь, як я, старою. Тепер бачу, що ви тільки жартуєте.

Пишківський. Кажу тобі, старий дурню, що не жартую. Служба принесе сюди *(показує на одно вікно)* постіль небіжчика пана. Поміст і стіни обібють коврами. Взагалі цілу комнатку причепурять обста-

новою з двора. До тої світлиці (*показує рукою*) перенесесь Оришка Клепиха. Ти сам будеш сидіти в пекарни (*показує*) по тім боці сіней. Не гадай, що твоя жінка буде для тебе. Не смієш переступати порога її світлиці, ні в днину, ні в ночі. Не смієш впускати її до себе. Вже знаєш, що буде. Того, що ти її суджений, не кажи їй. Ані кому іншому. Ні слова!

Клепа (*припадає до ніг пана, обіймає їх*). Пане! Змилосоєрдіться наді мною! Не губить дівчини!

Пишківський (*відскакує*). Слухай старий! Як не хочеш, щоби я тебе і її закутував канчуком, то повинуйся моїм приказам. Маєш віз і перевіз. Або буде тобі до смерти добре в мене, або здохнеш під буками і твоє стерво здіять пси! Завтра піп звінчає вас.

Клепа (*встає*). Боже! Що то буде?

Пишківський. Буде так, як я кажу!

ЯВА 6.

Ті самі і циган.

Циган (*надходить, скидає шапку і пхає під паху*). Пан кликали мене?

Пишківський. Чи ти вже знаєш, що від нині я тут пан?

Циган. Та знаю, пане.

Пишківський. Чи знаєш ту комору, що має ковані двері і залізну решітку у вікні?

Циган. Знаю, пане. Ті ґрати я робив і ті двері я кував.

Пишківський. Мені бачиться, що та решітка буде добра до сего вікна (*показує вікно світлиці*), ті двері можна буде вставити замість дверей світлиці.

Циган. Та сама міра.

Пишківський. Отже відоймеш решітку та ковані двері і принеєш сюди. Решіткою забеш се вікно, а двері вставиш на місце тих, що тепер є. Ключ даш Клепі, Клепа передасть мені. Зрозумів?

Циган. Зрозумів, пане!

Пишківський. Щоби до вечера всьо було готове!

Циган. Буде готове за пів години. То не багато роботи, виймити одні двері і вставити другі, решітку відорвати там і прибити тут.

Пишківський (*до Клепи*). Як вся робота буде готова, прийди до двора сказати мені. До клітки приведу пташину. (*Відвертається, щоби відійти*).

Циган. Пане!

Пишківський (*зупиняється, до цигана*). Ну?

Циган. Комора лишиться без решітки і без кованих дверей?

Пишківський. Та треба би вставити нову решітку, окувати двері. Є в тебе залізо?

Циган. Залізо я вже купив, але ще не привіз сюди, бо не маю коней. Воно в Нижневі. Якби пан дали мені візок і коні, то я поїхав би, привіз би і зараз взявсь би до роботи. До вечера, або до півночи комора вже була би обезпечена.

Пишківський. Було би готове, кажеш?

Циган. Хиба би я, не був я. Але як даєте найліпші ваші коні, щоби я міг скоро заїхати до Нижнева і скоро вернути. І як візок буде добрий. Такий, щоби не розтелепався від скорої їзди.

Пишківський. Тут є мій візок і случайно найліпші коні, бо я до двора привіз деякі мої річі. Як вже зробиш першу свою роботу, можеш взяти візок і коні, та їхати по залізо.

Циган. Візника не потребую. Сам буду поганяти.

Пишківський. Ще ліпше... *(Відходить)*.

Циган *(до Клепа)*. Про яку пташку він балакав? Нащо йому решітка і ковані двері в твоїй хаті?

Клепа *(сідає на лавці під хатою)*. Або я знаю, чи сказати тобі? Пан заборонив... А тут іде до нещастя. То впертий звір, той новий пан.

Циган. Пан... як пан. До якого нещастя йде? Викидає тебе? Возьму тебе до себе... як мене не викине з села.

Клепа. Мене не викидає. Навпаки... Колиж бо мені не вільно виявити сего, що знаю.

Циган *(сідає на стільчик)*. Мені безпечно можеш сказати. Я не язикатий, не понесу далі. Ще колиб се могло вийти на твою шкоду. Я не забув, що тобі завдячую життя. Як я в твого пана вкрав коні і мені вже закладали петлю на шию, ти випросив мене.

Клепа *(всміхається)*. Я просив і Оришка просила. І з тої пори ти перестав красти... Ще й кузню пан дозволив тобі поставити.

Циган. Отже бачиш. Скажи, що тебе турбує. Може вигадая щось... якийсь поратунок. До якого нещастя йде тут?

Клепа. Ти знаєш, нащо пан приказав забити вікно решіткою і дати ковані двері? Знаєш, для якої пташки та клітка?

Циган. Та відки можу знати? Тому я й питаю тебе, про яку пташку він балакав, та нащо йому та решітка?

Клепа. Тут буде сидіти під панським ключем моя жінка... Оришка. Завтра, на панський приказ, наше вінчанне.

Циган *(схотившись)*. Дальше не розкажуй! Я не в тім битий. Вже всьо розумію. Се сходиться з тим, що він говорив до себе,

спаливши грамоту, яку виймив зза пояса вбитого пана. Він вбив його, щоби дістати Оришку.

Клепа. І нема ради на се. Бідна дівчина. Бідний Ярема. Годі!

Циган. Годі? Хиба би я не був циганом, якби той пан дістав Оришку! Спасу її.

Клепа. Не спасеш. Такої штуки і циган не втне. Вона пропала.

Циган. Нічого лекшого, як се. Від чого я циган? Зроблю циганським промислом. Від тоді, коли мене мали вішати за крадіж коней, я ще нічого не вкрав. Тепер зачну наново красти. Насамперед вкраду Оришку.

Клепа. Ти вдурів?

Циган. Я не вдурів і не вдурію. Але вдуріє пан, як влізе в Оришчине гніздо... порожне. Бігме, вкраду... як сама не схоче втекти зі мною.

Клепа. Не для тебе я хотів би спасти дівчину.

Циган. Або я для себе? Вкраду її для Яреми. Під Галичем таборує ватага циганів. Спрячу її так, що ніхто не знайде. Твій новий пан і не подумає, що вона може бути між циганами. Далі нехай Ярема промишляє, як її спрятати для себе.

Клепа. Хиба так. Але що Ярема з нею зробить? Пишківський відбере. На добавок за крадіж підданого велика кара. Ярема не шляхтич, не оборониться.

Циган. В тім вже його голова. Нехай втікає з нею на Молдаву, на Запороже. Гроші має, не загине. Я поможу йому, бо й я тут не лишуся. Піду в світ за очі. Насамперед вкраду дівку, потому коні. Тих коней, якими будьто би поїду до Нижнева, пан більше не побачить. Ти назад розбудив, розбурхав в моїх жилах злодійську кров. Як вовка все тягне до ліса, так цигана все тягнуть чужі коні.

Клепа. Як маєш так скінчити, то ліпше не помагай мені. Не хочу обтяжати моєї совісти твоїми гріхами.

Циган. За мої гріхи не ти підеш до пекла. Не журися ними.

Клепа. Але я буду причиною, що ти вернеш на злодійські шляхи. Се також гріх.

Циган. Тоту крадіж, якої ти будеш співвинником, Бог запише в книзі добрих діл. Тобі буде так, неначеб ти ходив на прощу до Києва. За сю одну крадіж Бог простить мені всі мої пізніші злодійські прогрішення. Добре, що пан ще на ту ніч поїде до своїх Пишковець.

Клепа. Бодай би не вернув! Бодай би по дорозі вязи скрутив!

Циган. Може повіситься, як прийде до Оришки і знайде клітку порожню... Хі-хі-хі! Знаєш, що мені тепер прийшло на гадку?

Клепа. Та відки могу знати?

Циган. Вбю собаку, хі-хі-хі. Вбю собаку, і як вже дівку заберу, то в її ліжку під перину покладу ту собаку. Хі-хі-хі. Бо до неї він безпечно прийде аж в ночі. Не побачить, хто під периною. Хі-хі-хі.

Клепа. Тільки не мого рябка!

Циган. Вбю одну з панських собак. Хі-хі-хі.

Клепа (*вдаряється долонею в чоло*). Тобі збитки в голові, а не подумаєш, що й тобі, хоч ти циган, не легко буде вкрасти дівку. У вікні буде решітка, двері ковані, ключ буде у пана.

Циган (*сміється*). Як Бог загадав кого покарати, то вперед відбирає йому розум. Як хто хоче обезпечити свої гроші перед злодієм, то возить їх з собою. Так пан повинен був зробити з Оришкою.

Клепа. Він мусів лишити її тут, бо в Пишківцях має шлюбну жінку.

Циган. То нехай би був не казав скриню на свій скарб робити... і то кому? Злодієви!... Чи Оришка вже знає всю правду? Чи схоче втекти зі мною?

Клепа. Я з нею ще не балакав. Що пан вбитий, мабуть вже знає, бо в дворі чейже балакають про се. Про решту ліпше не говорити їй. Буде пора, коли вже запруть її в клітці. Як пан вже запре її, і я скажу їй решту, то сама догадається, що для неї нема іншого ратунку, як утікати. Коби тільки мені діждатися тої хвили!

Циган. Діждатися! Сеж буде вже нині. Хиба, як вже нині не запре її тут, то завтра.

Клепа. Та ти безпечно діждешся тої хвили, бо ти молодий. Але мої години почислені. Я, буває, сяду собі грітися до сонічка... Мені робиться так любо... Мій дух неначе засипляє, неначе лине у той світ. Я так і жду, коли душа вилетить з тіла. Коли маю лягати спати, то я все ще вийду в сад... Прашаю ті груші, яблінки, вишні, що сам виплекав. Гляну на зоряне небо, погляджу мого рябка... Бо мені все бачиться, що як усну, то всну на віки... І нині, боюся, що Бог покличе мене до себе, ще заки Оришка буде безпечна. Тоді ти сам зорудуй се, що обіцяв мені. Висвободи Оришку.

Циган. То так у всіх старих. Їм все здається, що вже вмирають.

Клепа (*наслухує*). Чуєш? Хтось в куцах.

Циган *(наслушує)*. Твоя правда. Хтось скрадається до нас. *(Встає і цезає в куцах за углом хати. В куцах)* То ти Яремо? Ходи до нас під хату.

Ярема *(в куцах)*. Я не хочу, щоби хто нині бачив мене тут. Хочу побалакати з Клепою. Нехай прийде сюди.

Циган. Ходи до нас. Там тільки Клепа. Ніякої челяди нема. Новий пан у дворі і тепер не прийде сюди.

ЯВА 7.

(З куців виходять циган і Ярема. Ідуть до Клепи).

Ярема *(до Клепи)*. Я до вас, дідуню. Мушу бачитися з Оришкою, та не знаю, як тепер в дворі. Я чув, що маєток перейшов на Пишківського. При вході сидить його гайдук. Не знаю, чи впустить мене. Зробіть мені вигоду. Зайдіть до Оришки і скажіть, щоби на хвилину вийшла в сад.

Клепа. Не пустять.

Ярема. А то чому? Вонаж вільна. Може йти, куди схоче.

Клепа. Вільна?... Від коли?

Ярема. Вчора небіжчик показував мені грамоту. Нині мав бути в гроді. Я був там з його приятелем Сивульським. Ми дуже здивувалися, що визвольна грамота ще не вписана, та що Стефана Харевича взагалі нема в Галичи. Сивульський вписав свою грамоту, і я, занепокоєний, що Стефан Харевич може змінив свою гадку, причвалав сюди. Приїжджу і чую, що він вже в церкві на марах. Чи визвольна грамота знайшлася? Чи Оришка має її? *(Сідає біля Клепи).*

Клепа. Грамоти нема і не буде.

Ярема *(з жахом)*. Нема і не буде? *(Закриває лице руками)*. Горе мені!

Клепа. Не горюй. Оришка ще сеї ночі, найпізніше завтра, буде вільна.

Ярема *(схопившись)*. Вільна?! Та як? Увільнить її новий пан?

Клепа. Ми оба *(показує на цигана)* увільнимо її. Не так я, як циган. Я тільки прижмурю очі. Добре, що й ти тут. Обговори діло з циганом.

Ярема. Як увільните її? Де її спрятати? Бо се друге важніше і не таке легке. Викрасти не штука. Більша штука спрятати.

Циган. Заки розкажемо, як... Ми ще самі добре не знаємо, як... Але, заки зачнемо роботу, скажи нам одно... Чи ти маєш спосіб пробратися з дівчиною, як її тобі передамо, в Молдаву?

Ярема. Чи я раз там був! Сідаю на віз, тай їду.

Циган. Так не можна. Погоня піде в сей і в той бік. Перейме.

Ярема. Завтра з Галича йде водою великий сплав. Поведуть мої приятелі... Аж під молдавську границю.

Циган. Всьо складається як найліпше. Вертай до Галича. Сплав нехай зараз відчалить, очевидно, з тобою і дожидає мене з Оришкою за Нижневом, перед Кутисками... Чи великий той сплав? Дошки є?

Ярема. Більший не може бути, бо зі старих ялиць. Дошки є.

Циган. То нехай зладнають його так, щоби міг перевезти на той бік візок з парою коней.

Ярема. Нащо?

Циган. Чим менше будеш знати, тим ліпше для тебе. Приставлю дівчину тобі до рук. Лише роби точно так, як я тобі кажу, то всьо буде добре. Завтра серед півночі дожидай мене й Оришку. Ти попливеш з нею далі долів рікою, я проберуся на той бік.

Ярема. А як сплав не буде міг зараз відчалити?

Циган. То знайди для Оришки який скриток. На днину, дві, можна би спрятати її між циганами, що таборують під Галичем.

Ярема. Я не дуже за тим. По дорозі поступлю до Сивульського. Роскажу йому, що сталося і попрошу його, щоби, як треба буде, Оришку спрятав і захистив у себе.

Циган. То гони! Я йду до роботи... Виймати двері, відоймати решітку.

Ярема щезав в кушах.

Заслона спадав.

ДІЯ ІІІ.

Сцена та сама. Вікно з решіткою. На лавці перед хатою сидить Клепа. Надходить Оришка і сідає коло Клепи.

ЯВА 1.

Клепа і Оришка.

Клепа (*призираючися Оришці*). Ти, Оришко, якась не дуже стурбована. Ще й всміхаєшся?

Оришка. Бо я гадала, що буде гірше, о много гірше. Але в тім моїм горю Бог хоч в часті змилосердився наді мною. Новий наш пан неначе перемінився. (*Зітхає*). Тільки не знати, чи се довго так буде.

Клепа. Як перемінився?

Оришка. Не такий нахаба, як був ще за небіжчика. І по добрів. Сказав мені дуже ласкаво, що буду дальше робити в дворі мою давну службу.

Клепа. Для тебе булоб ліпше, якби нагнав тебе з двора, дав тебе якому парубкови і гнав на панщину так, як гонять інших.

Оришка. І я молила Бога, щоби мене вигнав, з двора, бо я не сумнівалася, що в дворі жде мене поневірка. Але він отямився. Ще й каже, що мені не личить мешкати в самім дворі коли тут нема його жінки. Щоби не було поговору, казав ще сеї ночі перенестися мені до вашої хати. Сказав, що комната вже приладнана і причепурена для мене. Того й я прийшла сюди. Будемо сусідами, Лесю.

Клепа (*зітхаючи*). Ой, будемо!

Оришка. Вам щось важке на серцю, дідуню... (*Озирається*). Іде новий наш пан. Хоч він тепер такий солодкий, то я таки волю вступитися йому з очей. (*Іде в хату. На порозі*). Як пан відійде, знов вийду до вас. Побалакаємо. (*Щезає в сіннях*).

ЯВА 2.

Клепа і Пишківськай.

Пишківський (*надходить. До Клепи*). Циган де?

Клепа. Взяв коні пана й візок, та поїхав до Нижнева... По залізо.

Пишківський. Оришка була тут?

Клепа. Вона вже в хаті. Мабуть лягла спати.

Пишківський. Пташина вже в клітці. *(Витягає з кишені ключ. Входить в хату. Чути скрегіт ключа. Виходить. Стає під вікном з решіткою і говорить до вікна, показуючи ключ).* Ключ від твоєї клітки беру з собою, бо в такого палкого Клепи горяча, молодецька кров. Я відгородив тебе від нього, твого судженого, щоби він ще перед шлюбом, в ночі не вліз до тебе. Їду діставатимеш крізь вікно. Решітка густа, але малий глечик пролізе. Тепер їду до Галича, щоби в гроді вписати грамоту, котрою, купив сей маєток. Просто відтам приїду сюди. До тебе, голубко. Гадаю, що приймеш мене сердечно. Завтра підеш до церкви з Клепою. Піп звінчає вас. *(Відходить.)*

Оришка *(за решітки).* Лесю! Що він казав? Чи я добре чула? Чи я добре зрозуміла його? Нема для мене поратунку?

Клепа. Поратунок буде... як не прийде запізно. Ми не гадали, що він вже нині буде ночувати тут. Тепер не знаю, як все те скінчиться. Коби був циган не відїхав! Він зараз справивсь би, бо то його промисл. *(Наслухує.)* Щось в кушах шелестить. *(З куців виринає циган).* Ти до Нижнева не поїхав?

ЯВА 3.

Ті самі і циган.

Циган. Та чого? Я в Нижневі нічого не згубив.

Клепа. Ти казав, що їдеш по залізо.

Циган *(регочесь).* Я збрехав, щоби візок і коні дістати від самого пана, бо красти таки не хочу. Тоді, коли ти й Оришка спасли мене від шибениці за конокрадство, я поклявся залишити ремесло моїх батьків, дідів і прадідів.

Клепа. Ти видержав у тій клятьбі, аж тепер тебе знову скортіло.

Циган. Я вагувався. Але ти скартав мене, отже я рішився клятьби не ломити. Коней не виведу зі стайні, ані не возьму з павовиска по злодійськи, тільки возьму се, що пан мені дав.

Клепа. Пан дав тобі свої коні?

Циган. Або ти не чув, що питаєш?

Клепа. Такого, я не чув.

Циган. Ти не чув, що він казав мені взяти його коні і візок?

Клепа. Та се, я добре чув. Але не на вічність.

Циган. На вічність не возьму, бо я не вічний і коні не вічні. Коні взагалі мені непотрібні. Як беру їх, то на те, щоби продати.

Клепа. То коней таки не віддаш йому? Вкрадеш?

Циган. Отже ти чув, як він казав, щоби я коні й віз взяв?

Клепа. Чув.

Циган. А чи ти чув, щоби він приказав мені коні звернути, або чи я сам прирік звернути їх?

Клепа. Такого, що правда, я не чув. Але мені бачиться, що в нього й на думці не було, коні з візком дарувати тобі.

Циган. Я не Господь Бог, тож не знаю, що в нього на думці було, або не було. Я знаю лиш се, що я говорив і що він говорив. Я сказав „дайте коні й візок“. Він відповів „бери!“ Сказав, „бери“, отже я взяв. Не сказав „віддай“; отже не віддам. Красти не хочу і не буду.

Клепа. То ти до Нижнева цілком не думав їхати?

Циган. Мені ані снилося таке. Я засів у лісі і ждав, аж пан виїде. Коли він щез мені з очей, я вернув сюди. Пташина вже в клітці.

Клепа. То палець божий, що ти не поїхав до Нижнева, бо пан верне на сю ніч. Мусиш вихопити її скорше. Таки зараз... Потерпаю, що тої хвилі не дожию.

Циган. Як зараз, то зараз.

Клепа. Будеш замок розбивати? Бо двері замкнені на ключ і ключ в кишени пана.

Циган. І в моїй.

Клепа. Та як? Пан згубив?

Циган. Ти хиба забув, що я циган. Хоч тоді, коли я старому панови робив замок до комори, я вже покинув був злочинство, то злочинська жилка ще таки лишилася в мене і злочинські звички ще не всі покинули мене. І тоді циганська вдача перемогла. Я, на всякий случай, зробив два ключі. Одного дав небіжчикови панови, другого заховав у себе. *(Витягав з кишені ключ).* Ось він!

Клепа *(до вікна)*. Оришко! Ти чула нашу розмову?

Оришка. Чула. Спасайте мене!

Клепа. Не боїшся цигана? Підеш з ним?

Оришка. Циган не такий, як наш пан. Циган не звір.

Циган входить в хату. Скрегіт ключа. По хвилі знову скрегіт. Виходять циган і Оришка.

Оришка *(припадає до віда, цілує його коліна)*. Чим я, дідуню, віддячу вам за те, що даєте мені волю? Що спасли від поневірки... А не будете ви мати біди за те, що не добре пильнували мене?

Клепа. То не я вивів тебе, а циган. Я тоді спав у пекарни.

Моя хата з краю, нічого не знаю. Нічого мені не буде. А дякуй не мені, тільки циганови.

Оришка. Але якби не ви, то й циган не взявсяб за се діло. Він се зробив не для мене, а для вас.

Клепа. І для тебе, і для тебе. А як вже доконче схочеш запластити мені, то проси Бога, щоби простив мені всі гріхи, вольнїя і невольнїя. Ти добра душа. Тебе небіжчик наш пан слухав, тебе всі слухали; тебе й Всевишній вислухає. Бо ти добра. А мені божа ласка вже ось-ось буде потрібна. Я потерпав, що не доживу твоєї волі.

Оришка. Буду просити Бога що днини, поки жива буду.

Клепа. Досить тої балачки, бо чорт готов ще пана наднести. В дорогу!

Оришка. Поїхав до Галича. Галич далеко. Не так скоро верне.

Клепа. Біда не спить. Бери, цигане, дитину і втікай. А Бог побє тебе, як оскорбиш її!

Циган (*хапає Оришку за руку, тягне за собою*). Ходи, бо біда справді готова проснутися.

Оришка (*звертається до Клепи і витягає до нього руку*). Чи Ярема знає? Чи він у змові з вами?

Клепа. Кажу тобі, іди! По дорозі циган всьо розкаже тобі.

Циган стягає Оришку в киці.

Клепа (*сідає на лавці, складає руки до молитви*). Боже, слава тобі! Мої очи бачили Оришку на волі. Циган безпечно передасть її Яремі. Ярема не такий дурний, щоби дав себе спіймати. (*Кладеться горілиць на лавці, підсунувши під голову скручену козусишину, складає руки на груди навхрест, шепче „Отченаш“ і засипає*).

ЯВА 4.

Надходить Іван Харевич і Пишківський з мотузком у руці. Стають, не доходячи до хати.

Пишківський. То Сивульський справді вписав у гроді стрийкову довжну грамоту з твоїм підписом? Ви оба справді винні йому таку велику суму гроша? Більшу від тої, яку я тобі дав за маєток?

Іван Харевич. Винні, чи невинні, тут ні при чім. Рішаюче се, що він таку грамоту має, і вписав її ще заки ти, необачний, встиг вписати свою. Він поквапився і вписав свою, ще заки маєток став твоїм маєтком. Вписав тоді, коли маєток ще був спадковою масою по однім довжнику і коли той Сивульський мав право всісти на ту відумерщину. Твої гроші пропали, бо я не

маю з чого віддати тобі і не буду мати. Тай не обов'язаний я віддавати, бо я тебе не надував.

Пишківський. Він скорше вписав, але за те я скорше займив двір. Маєток в моїм посіданню. Сивульський мусить іти до суду. Заки випроцесує, я укріплюся тут так, що хочби і в суді виграв, то не виграє зі мною. Хочби виграв грамотою, то не виграє шаблею.

Іван Харевич. А як він займе двір зараз, так що не він, але хиба ти будеш мусіти йти до суду, в котрім мусиш програти? Ти маєш з собою тільки двох гайдуків, а він вже тягне сюди з цілою сотнею. Я провідав се, зараз сів на коня і пустився сюди, перестерегти тебе. Ось причина, чому ми зустрілися і я завернув тебе. Впишеш свою грамоту в гроді, чи не впишеш, то на одно вийде.

Пишківський. То справді щастя, що ти завернув мене.

Іван Харевич. Щастя? Що тобі прийде з сього, коли тут немає твоєї збройної сили? Я гадаю, що як сюди наджене Сивульський зі своїми гайдуками, то будеш мусіти спасатися бігством. Ти був дуже необережний. Хто у нас іде займати такий маєток з великими руками? Проти Сивульського не остойшся. Як не схочеш вступитися перед його силою, то й головою можеш наложити.

Пишківський. То правда. Я був необережний. Але я не знав, що ще хтось другий важить на сей маєток і має таку грамоту.

Іван Харевич. Щож тепер зробиш? Будеш з ним торгуватися?

Пишківський. Я торгувавсяб, якби певно знав, що дістану се, що мені треба. Як тої певности не маю, то ліпше взяти без торгу.

Іван Харевич. Як він вже опанує двір, то нічого не дасть тобі взяти відси.

Пишківський. Як він сюди прийде, то мене тут вже не буде. Я сам відійду відси, але з собою заберу се, за що заплатив тобі. Правда, солено, але заплатив.

Іван Харевич. Ти заплатив за маєток. Маєтку не забереш з собою.

Пишківський. За маєток? Гадаєш, за двір, поле, ліс?

Іван Харевич. Або ні?

Пишківський (*кричить*). За дівку! Двір, млин, поле, ліс, хлопи, то тільки придача до дівки.

Іван Харевич (*здивований*). За яку дівку? Що ти плетеш? Хибаж не покоївка така цінна тобі!

Пишківський (*подрознений*). Я купив маєток тільки на те, щоби

дістати покоївку Оришку. Та покоївка, най її грім трісне, така, що я без неї сказивсь би. Я затявся так, що хоч би над моєю головою мав цілий світ завалитися, я мушу дістати її. Тепер маєток ще в моїм посіданню, вона в моїх руках і моя власність. Заберу її відси до себе, ще заки Сивульський надійде і маєток разом з нею обійме в посіданні. Як возьме двір, то возьме без Оришки. Як вже буду мати Оришку, то маєток і ті гроші, які я дав за нього, нехай чорт возьме!

Іван Харевич. Ти вдурів? Ти справді через одну дівку викинув тільки гроша за шкіру з живого медведя?

Пишківський. Ти хиба не придивився добре тій дівці. Якби я мав десять таких маєтків, то всі дав би за неї

Іван Харевич. Я хиба справді не придивився їй. Придивлюся тепер. Де вона?

Пишківський. Зараз прикажу вивести її. Завезу до Пишковець, полишаючи сей двір, поки що, в руках Сивульського. Буду з ним правуватися. Може й маєток випроцесую.

Іван Харевич. Не виграєш. Хиба, як звернеш довг.

Пишківський. Може суд признасть йому половину й мені половину? Бо то спільний довг стрійка з тобою. Стрійко не мав права задовжувати маєтку.

Іван Харевич. Сумніваюся, чи виграєш, бо я підписаний, як солідний ручитель.

ЯВА 5.

Ті самі і два гайдуки.

Пишківський (*плече в долоні. Надбігають два гайдуки. Пишківський витягає з кишені ключ і дає його першому гайдукови*). Ідїть оба в сю хату (*показує*). Сим ключем відчинїть двері праворуч. Там є дівка. Виведїть її, сим мотузком (*показує*) звяжемо її. Сам звяжу. Живо! (*Гайдуки біжать в хату і цезають в сїнях*). Треба квапитись, щоби відси втекти, заки надїде Сивульський.

Іван Харевич. Повезеш її до двора? Покажеш жінці?

Пишківський (*зацукуюсь. Вдаряється в чоло*). Правда! Дома жінка. Дїстав би я від неї! У якогоб то судїда спрятати Оришку?... Не знаю такого... Хиба в місточку у якого жида. Поміркую по дорозі, коли вже виїду відси. Гадаючи, що сей двір лишиться в моїх руках, я не приладив для неї хати в моїм другім фільварку.

Іван Харевич. А якби Сивульський надїшов і захопив тебе тут з дівкою? Заки ти з нею втечеш?

Пишківський. Дівки не лишу йому! Я без неї вдурів би!

Іван Харевич. Ти вже вдурів. Ти ще тоді вдурів, коли купував шкіру з живого медведя.

Пишківський. Тоді я вдурів. Тепер, заплативши за неї, вдумавшись в думку, що вона вже моя, я хіба сказивсяб, якби вона мені пропала... Я... я... я повисивсь би! В найгіршій ситуації зроблю з Сивульським злагоду. Скажу, що за маєток не буду битися, ні правуватися, як з усього того, що тут є, лишити мені бодай ту одну дівку... Остаточо, й заплатити можу йому за неї.

Іван Харевич. А як він таки не дасть?

Пишківський *(скаче, лютий)*. Що значить, не дасть?! Або він має її? Чого не має, того не годен дати або не дати. Маєтку ще не взяв в посіданне. Маєток ще мій і в моїм посіданні. Піддані, з ними й Оришка, в моїм посіданні. Він возьме лише се, що я йому лишу.

Іван Харевич. Або він лишити тобі се, чого сам не возьме. Ти все ще стоїш на тім, що дівку забереш відси. Або втечеш з нею, ще заки він надійде, або він сам відступить тобі. Не пригтовляючись на можливість, що не впаде втекти і він не дасть. Що тоді буде? На силу возьмеш? Твої два гайдуки проти його сотні не допоможуть тобі.

Пишківський. Дівку возьме хіба по моїм трупі! Впрочім його ще нема тут і не чути, щоби надїздив. Дівку зараз виведуть і зараз відїду з нею. Сивульський знайде гніздо порожне.

Іван Харевич. Хіба таким способом. Инакше дівка пропала і твої гроші пропали.

Пишківський. Якби наскочив, ще заки втечу з дівкою, і як не дасть мені взяти її, то трупа лишу йому! Дівку вбю! *(Вдаряє по шаблі)*. Зарубаю шаблею! *(Позирає на хату)*. Щось ті гайдуки дуже довго там пораються. Може дівка не хоче йти... Як стягну мотузом по спині, то зараз піде! *(Пускається в хату)*.

Гайдук *(вискакує з хати. Кричить)*. Гніздо порожне!

Пишківський *(кричить)*. Що?!

Гайдук. Ні в тій світлиці, ні в пекарні нема ніякої дівки. Нема живої душі.

Пишківський. Се не може бути! *(великими поспішними кроками вскакує в хату)*.

Іван Харевич *(до гайдука)*. Справді нема?

Гайдук. Та нема. Мій товариш поліз на стрих. Може там є.

Іван Харевич. Двері були добре замкнені на ключ?

Гайдук. Добре. Випустити її міг тільки такий, що мав другого ключа. Випустив і назад замкнув.

Пишківський *(виходить, ханас решітку і сіпає)*. Замок добрий і решітка держиться. Як вона вийшла? Я двері добре замкнув. *(Водить блудними очима)*.

Другий гайдук *(виходить)*. І на стриху нема!

Пишківський *(кричить)*. Клепо! *(Підступає до Клепи і кричить)*.
Клепо!

Іван Харевич. Нівроку, твердий сон.

Пишківський *(до Івана Харевича)*. Гадаєш, що він спить? Лише притворяється. Наслухує і в душі глузує з панів, що їм хтось зробив такого збитка. *(До Клепи)*. Клепо! Бо мені вже терпцю не стає! *(Підносить ногу і копає Клепу в бік)*. Маєш! *(Відскакує з жахом, Клепа не рухась, тільки одна рука зсунулася з грудей і повисла)*.

Іван Харевич. Вже небіжчик. Або вбили його ті, що викрали дівку, або таки сам, добровільно помер на старечу неміч.

Гайдук. *(Пристає до Клепи, кладе його руку назад на груди)*.
Вже цілком зимний.

Пишківський. Як то могло статися, що вона зезла? Мені в очах потемніло. Ледви на ногах держуся.

Іван Харевич. Може вона в дворі? А може з челяди хто знає, що з нею сталося?

Пишківський *(до гайдуків)*. Біжіть до двора. Питайте, чи хто не бачив Оришки.

(Гайдуків відходять. Чути сурму.)

Іван Харевич. Се мабуть Сивульський надходить з гайдуками.

Пишківський *(ломить руки)*. Пропало! Пропав маєток, пропала Оришка.

Іван Харевич. Може Сивульський таки продасть Оришку? Хоч я дуже сумніваюся.

Пишківський. Буду пробувати, бо тепер вже нема іншої ради.

ЯВА 6.

Ті самі, Сивульський і гайдуків.

Надходить Сивульський в оточенні десяти озброєних гайдуків.

Сивульський *(кланяється)*. Добрий вечір вашмостям. Як то добре склалося, що ви оба тут. Є нагода всьо полагодити по сусідськи. Без суду і без проливу крови.

Пишківський *(розчепірює ноги, береть під боки, задирливо)*. А що вас принесло сюди, як вільно спитати?

Сивульський. Я, мабуть так само; як і ви, на похорон сусіда і приятеля.

Пишківський. Тільки на похорон?

Сивульський. Правду кажучи, за одним заходом возьму в посідання відумерщину Стефана Харевича.

Пишківський *(итовхає Івана Харевича ліктем)*. Протестуй!

Іван Харевич *(до Сивульського)*. Ви, пане сусідо, хіба знаєте, що на случай смерти мого стрийка, його маєток переходить на мене. Я...

Сивульський. Знаю. Саме того й я поквапився, бо боявся, щоби ви ще раз не продали річ вже двічі продану.

Пишківський *(кричить до Івана)*. То ти йому продав?!

Іван Харевич. Я йому нічого не продав.

Сивульський. Зараз поясню. Пан Іван Харевич не продав мені маєтку, який колись мав перейти на нього, тільки заставив... Купа гроша, яку небіжчик взяв від мене для нього, о много більша, як вартість маєтку з живим і мертвим інвентарем. В довжній грамоті стоїть виразно, що як до смерті Стефана не дістану моїх грошей, то маєток переходить на мене. Як звернете мені всі гроші, то я маєток віддам.

Пишківський. А я купив! То вже мій маєток, не Івана Харевича. Се й не спадкова маса, бо я вже взяв в посідання. За ваші гроші правуйтеся з Іваном.

Сивульський. Ви взяли в посідання? Та ким? Чим? Маєток в моїм посіданню. Мої гайдуки обсадили двір і всі будинки. Саме тепер в селі мій управитель відбирає від підданих присягу.

Пишківський. А ви маєте реєстр підданих?

Сивульський. Маю.

Пишківський. Чи всі піддані є? Не втік жаден?

Сивульський. Є всі, до одного.

Пишківський. І до одної?

Сивульський. До одної.

Пишківський. Колиж бо одної нема, бо втікла, чи хтось вкрав її. Нема Оришки.

Сивульський. І Оришка є.

Пишківський. Є?! Де?

Сивульський. В дворі.

Пишківський *(дивиться на Івана, рукою вдаряється в чоло)*. А я, дурак, тут загаявся! Треба було просто до двора, взяти і втікати.

Сивульський. Як ви сюди прийшли, то її в дворі ще не було. Вона що йно тепер, зі мною приїхала і пішла до двора газдувати, як газдувала за небіжчика.

Пишківський. Та як? То може ви вломилися до тої хати (показує) і викрали її?

Сивульський. Я не викрадав нікого. Я тільки переймив її від злодія.

Пишківський. Та як? Хто злодій?

Сивульський. Коли я їхав сюди, зустрів ваші коні з вашим візком. Добрі коні. Я таких не маю. Поганяв циган. Той, що тут був ковалем. За ним на візку сиділа Оришка.

Пишківський. Оришка?! Оришка з циганом? То він її вкрав?

Сивульський. Може вкрав, а може сама втікла з ним. Будь що будь, він передав мені Оришку і сам поїхав далі.

Пишківський. Поїхав далі? Вкрав мої коні?

Сивульський. Чи вкрав, того не знаю. Але пігнав так, що за ним тільки закурилося. Як ви не продали коней, то він мабуть вкрав, бо сказав мені, що сюди більше не верне. Боїться вас. Хиба, якби був потрібний на свідка проти вас, і, очевидно, якби я забезпечив його.

Пишківський. Оришку ви сюди привевли?

Сивульський. Привіз.

Пишківський (*важко дихучи, до себе*). Я без Оришки не годен жити! (*До Сивульського*). Якби Іван віддав вам довг... Чи якби я віддав за нього... Ви відступили би мені маєток?

Сивульський. Зараз.

Пишківський. З Оришкою?

Сивульський. Що то, то ні! Оришку еліберую. Даю їй волю.

Пишківський. Ви законно ще не властитель села, отже й Оришка ще не ваша.

Сивульський. Село, поки що, в моїм посіданню. І буду його держати аж до хвилі, коли суд признасть мені право власности. Що признасть, не може бути ніякого сумніву. Аж тоді продам, але найперше увільню Оришку. Мої претенсії до маєтку можу й тепер продати вам, але як оба згодитеся з маєтку вилучити Оришку.

Пишківський. На се не згоджуся. Без Оришки село мені не-потрібне.

Сивульський. І мені.

Пишківський. То й ви вдуріли... так як?

Сивульський. Я не вдурів. Я купив її для мого приятеля, котрий... коли вже так кажете, також вдурів.

ЯВА 7.

Ті самі і Ярема.

Ярема (*вбігає*). Пан Сивульський тут? Пане Сивульський! Нещастя. Циган вкрав Оришку будьто би для мене, але взяв, тай втік з нею.

Сивульський. Хто таке сказав тобі?

Ярема. Він прирік мені приставити її в одно місце. Я дожидав, та не діждався. Я пустився сюди і зустрівся з людьми, котрі бачили, як він з нею їхав. Коли не приставив її, то поїхав з нею далі. Вкрав для себе.

Сивульський. Він віз її до мене і зустрівшись зі мною, коли я сюди їхав, передав мені. Вона в дворі, дожидає тебе.

Ярема. В дворі? Іду до неї. (*Поспішно відходить*).

ЯВА 8.

Ті самі без Яреми.

Сивульський (*до Пишківського*). То суджений Оришки. Я для нього еліберую її.

Пишківський (*жапається обіруч за голову*). Трісну з досади! Щоби дістати одну дівку, я заплатив за ціле село. Гроші пропали, село пропало, дівка пропала! Ще й найліпші коні пропали! І буде сміх на весь світ. Шляхоцькій братії на очи не мож буде показатися. (*До Івана*) То через тебе. Продав мені маєток через верх задовжений. Як ти міг таке зробити?

Іван Харевич. Яж тобі казав, кожуха з живого медведя не купуй. Але ти, дурний, вперся.

Пишківський (*рве собі волосся, важко дихучи кричить*). Я такий дурний не був... Я, правда, купив шкіру з живого медведя, але не був такий дурний, щоби того медведя зараз таки не застрілити... (*Шаліє що раз більше*). Я такий дурний не був... купуючи. (*Кричить*). Я хиба тепер вдурію. (*Рече*). Я того медведя сам застрілив... Я й шкіру злупив з нього, але мене обікрали... Горе мені! Того кожуха хто інший буде носити. Гроші пропали, маєток пропав, Оришка пропала. Оришка!

Сивульський (*до Івана*). Чуєш? Що він застрілив твого стрийка, я вже знав. Циган бачив і сказав мені. Тепер в дурійці, він сам висповідався.

Іван Харевич. Він?! Він вбив мого стрийка? Пане Сивульський! Я маю право і обов'язок передати убийника судови, бо вбитий, моя кров. Але я не маю сили. Ви приятель небіжчика. Поможіть мені. Я тіло небіжчика зараз повезу до міста спрезен-

тувати в гроді. Ви прикажіть увязати убийника і приставити його до гроду. Теперішній староста справедливий і прудкий, справа ясна. Завтра убийник піде під катівський топір.

Пишківський затрівожений вліплює в Івана Хар. широко розплющені очі.

Сивульський. Сего не зроблю, бо шляхтича вільно вязнити тільки спійманого на горячій. Ми на нього не наскочили в хвилі, коли він твого стрійка вбивав. Можна би хиба так. Ти сідай на коня і гони до старости. Внеси на убийника жалобу і проси старосту, щоби увязнив його. Я буду за ним стежити і пильнувати його, щоби не втік.

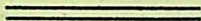
Іван Харевич. Хто би з ним панькався! Відступіть мені пару гайдуків, я увязню його. В купі з трупом приставлю його до староства. Коли йому вже здіймуть голову з пліч, може позивати мене за те, що я увязнив його, не спіймавши на горячій. Дасьте мені пять гайдуків?

Сивульський. Про мене.

Пишківський *(водить блудними очима, кричить).* Той *(показує на Івана Харевича)* вкрав мені гроші. Той *(показує на Сивульського)* вкрав куплений мною маєток. Циган вкрав коні. Той міщух вкрав Оришку. Оришку вкрав! Тепер ще мою голову хочуть вкрати. Безпечно вкрадуть, бо староста мій ворог. *(Дивиться на мотуз, котрий весь час держить в руці. Озирає петлю).* Голови не дам... Повішуся, а не дам... На гаку над тим ліжком, в котрім спала Оришка. *(Біжить до хати).*

Сивульський. Так буде найліпше!

Заслона спадає.

Режисерські уваги.

Песа освітлює часи панцизняної неволі і шляхоцької сваволі у другій половині 18 століття.

Стефан Харевич, шляхтич, коло 55 літ. Волосся чорне, присипане сивиною, довгий замашистий вус, середнього росту, плечистий і заживний. Говорить голосно, але спокійно. Під суворістю криється добре серце, людяність і ніжна батьківська любов до дочки Оршички. В поступованню з Іваном Х. і Пишківським твердий і рішучий.

Одягнений в коротку курточку і високі чоботи, як при господарстві. Ходить з люлькою на довгій цибусі.

Іван Харевич, шляхтич, коло 25 літ. Рижий, лисавий. Лице бліде і знищене. Розтратник і гуляка. В голосі і в рухах слідні впливи фізичного внищення. Одягнений гарно, по шляхоцьки з карабелею при боці.

Пишківський, шляхтич, коло 30 літ. Чорнявий, статний. Лице червоне, вус тонкий чорний. Тип нелюда, чоловіка злого і пристрастного. В рухах живий, гвалтовний, голос різкий і крикливий.

Одягнений у внищений шляхоцький одяг, з карабелею при боці.

Сивульський, шляхтич, коло 50 літ. Високий, плечистий. Волосся сиваве, вус довгий. Вдача весела при повазі і рішучості в голосі і рухах. Одягнений у припущений шляхоцький одяг, при боці карабеля.

Ярема, гарний, чорнявий парубок, коло 22 літ. Високий, плечистий. В рухах і в голосі живий і рішучий.

Одягнений по міщанськи, в чорну (синю) капоту і високі чоботи.

Оршичка, гарна, молода, чорнява дівчина, літ коло 18. Лицько повне і рум'яне. Коса спадає на плечі. В мові і рухах ніжна і спокійна. Одяг гарний, сільський, сорочка вишивана, чобітки.

Клепа, старий селянин, около 65 літ, вірний добряга. Лице старече, бліде. Вус довгий, білий. Голос м'який, дряжачий. Босий, в білій сорочці і білих штанах.

Циган, літ коло 40. Лице смагляве, волосся чорне. Хитрий і дотепний. Голос грубий, у відповідних хвилях таємничо притишений. Руки чорні, порепані, як в коваля. На ногах чоботи, штани полотенні, але брудні. Така сама і сорочка з засуканими рукавами.

Гайдуки, сільські парубки.

Сільські одяги з околиць Галича.

і. б.

Видання Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка,

Львів, Ринок ч. 10.

Бібліотека „Український Театр“:

1. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Мартин Боруля.* Комедія на 5 дій. Львів, 1921. (През. Нам. 11/3 1892, ч. 2396. — Дир. львів. пол. ч. 7603/892) 0'80
2. *Кропивницький М., Дай серцеві волю, заведе у неволю.* Драма в 5-ти діях і 6-и одмінах. Львів, 1921. (През. Нам. 24/9 1888, ч. 10268. — Дир. львів. пол. 22539/888) 0'80
3. *Кропивницький М. — Шевченко, Невольник.* Драмат. малюнки у 5-ти одмінах. Перер. з поеми Т. Шевченка „Невольник“ М. Л. Кроп. Львів, 1921. (Дир. львів. пол. 21/4 1922) 0'80
4. *Шевченко Т., Назар Стодоля.* Драма в 3 діях. Львів, 1921. (През. Нам. 864, ч. 4431. — Дир. львів. пол. ч. 7146/864) 0'80
5. *Артемювський Семен, Запорожець за Дунаєм.* Опера в 3 діях. Львів, 1921. (През. Нам. 9/3 1866, ч. 1883. — Дир. львів. пол. ч. 5668/866) 0'80
6. *Старицький, Ой не ходи, Грицю, тай на вечерниці.* Народня драма зі співами в 5-ти діях. Перерібка Александрова. Львів, 1922. (Дир. львів. пол. 21/4 1922) 0'80
7. *Б. Грінченко, Ясні зорі.* Драма в 5-ти діях. Львів, 1922. (През. Нам. 8/3 896, ч. 3191. — Дир. львів. пол. ч. 10768/896) 0'80
8. *Тогобочий, Жидівка вихрестна.* Драма в 5 діях. Львів, 1922 0'80
9. *Манько Л., Нещасне кохання.* Народня драма на 5 дій зі співами і танцями. Львів, 1923 0'80
10. *Квітка-Основ'яненко, Сватання на Гончарівці.* Укр. опера в 3 діях. Львів, 1923. (През. Нам. 23/6 864, ч. 100060. — Дир. львів. пол. 18302/864) 0'80
11. *Микола Курцеба, Свідки.* Жарт на 1 дію. Львів, 1923. (Дир. львів. пол. 29/5 1922, ч. 1153/4977 922) 0'40
12. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Розумний і дурень.* Комедія на 5 дій. Львів, 1923 0'80
13. *Кропивницький М., Пошились в дурні.* Жарт на 3 дії. Львів, 1923. (През. Нам. 18/11 886 ч. 11308. — Дир. львів. пол. ч. 27591/886) 0'80

14. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Наймичка*. Драма в 5 діях. Львів, 1924. (През. Нам. 9/10 888, ч. 10682. — Дир. львів. пол. ч. 23687/888) 0'80
15. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Батьнова казка (Гріх і покаяння)*. Драма на 5 дій. Львів, 1924. (През. Нам. 13/10 1905, ч. 12799 і Дир. львів. пол. ч. 41898/905) 0'80
- 16/17. *А. Л. Суходольський, Хмара*. Драма у 5 діях зі співами, хорами і танцями 1'60
- 18/19. *Іван Тобілевич (Карпенко-Карий), Чумани*. Комедія в 4 діях. З додатком: Режисерські уваги 1'60
20. *Котляревський Іван, Наталка Полтавка*. Українська опера в 2 діях. (Дозв. През. Нам. 2/4 864 до ч. 5151 і Дир. льв. пол. до ч. 7939/864) 0'80
- 21/22. *Батраки*, драма на 4 дії. (Дозв. През. Нам. 23/IV 1911. до ч. 4661. і Дир. льв. пол. до ч. 22751/911) 1'60
23. *Гоголь, Одружіння*. (Переклад *О. Пчілки*). Комедія в 3 діях. Львів, 1926. (Дозв. Дир. льв. пол. з 15/XII. 1921.) . 1'—
- 24/25. *Іван Франко, Учитель*. Комедія в трьох діях. З додатком: Режисерські уваги 1'60
26. *Вячеслав Будзиновський, З живого медведя*. Песа в трьох діях. З додатком: Режисерські уваги 1'50

